

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

« 01 » червня 2022 року

УДК 316.614.6-057.875

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У
СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ПІСЛЯ НАВЧАННЯ В
ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ**

Кваліфікаційна робота бакалавра
за освітньою програмою «Психологія»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузь знань 05 - Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 «Психологія»

Виконала:

студентка 465 групи

ЮРЧУК Діана Олександрівна

Науковий керівник:

к.психол.н., доцент б.в.з.

АМПЛЄСВА Ольга Михайлівна

Миколаїв – 2022

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

Освітній рівень – бакалавр

Галузь знань: 05 – Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

«03» червня 2022 року

ЗАВДАННЯ
НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА

Студентці **ЮРЧУК Діані Олександрівні**.

1. Тема роботи: «Особливості міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після навчання в дистанційних умовах» затверджена наказом ЧНУ імені Петра Могили № 307 від «17» листопада 2021 року.
2. Об'єкт дослідження – особливості міжособистісних взаємовідносин..
3. Предмет дослідження – міжособистісні взаємовідносини у студентській групі після навчання в дистанційних умовах.
4. Завдання дослідження:
 - 1) здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури щодо висвітлення особливостей міжособистісних взаємовідносин та його складових;
 - 2) визначити та навести характеристику особливостям міжособистісних взаємовідносин студентської молоді;

3) експериментально перевірити проблему міжособистісних взаємовідносин студентів після навчання в дистанційних умовах.

4) надати рекомендації студентській групі для покращення міжособистісних взаємовідносин після дистанційного навчання.

5. Науковий керівник роботи.

ППП та посада керівника	Завдання видано (дата, підпис)	Завдання виконано (дата, підпис)
АМПЛЕЄВА Ольга Михайлівна кандидат психологічних наук, доцент б.в.з.	25 вересня 2021 року _____	25 травня 2022 року _____

6. КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра (КРБ)	Строк виконання етапів роботи
1	Погодження керівником змісту КРБ	11 жовтня 2021 р.
2	Пошук, добір та опрацювання літературних джерел з проблематики дослідження	30 листопада 2021 р.
3	Робота над підготовкою тексту КРБ	
3.1	Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження особливостей міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після навчання в дистанційних умовах.	20 грудня 2021 р.
3.2	Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після навчання в дистанційних умовах	25 квітня 2022 р.
4	Висновки	16 травня 2022 р.
5	Захист КРБ на кафедрі (попередній захист)	01 червня 2022р.
6	Захист КРБ перед Екзаменаційною комісією	21 червня 2022 р.

Студент _____ Діана ЮРЧУК

Науковий керівник _____ Ольга АМПЛЕЄВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ПІСЛЯ НАВЧАННЯ В ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ.....	7
1.1. Проблема міжособистісних взаємовідносин у психологічній літературі	7
1.2. Особливості міжособистісних взаємовідносин у студентській групі	22
1.3. Вплив дистанційного навчання на ефективність міжособистісних взаємовідносин студентської молоді	37
Висновки до першого розділу.....	47
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ПІСЛЯ НАВЧАННЯ В ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ.....	48
2.1. Методичне забезпечення та організація дослідження особливостей міжособистісних взаємовідносин студентів після навчання в дистанційних умовах.....	48
2.2. Результати та інтерпретація діагностики міжособистісних взаємовідносин студентів після дистанційного навчання.....	54
2.3. Рекомендації щодо покращення міжособистісних взаємовідносин в студентській групі після дистанційного навчання.....	68
Висновки до другого розділу.....	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Студентська група є першим та основним осередком, де формується особистість майбутнього спеціаліста. Потужний соціалізуючий вплив на студента має саме студентське середовище, особливості групи, в якій навчається студент, особливості інших груп та курсів, що є у навчальному закладі. У студентській групі відбуваються динамічні процеси структурування, формування та зміни міжособистісних, емоційних та ділових взаємин, розподілу групових ролей та висування лідерів, і всі ці процеси мають сильний вплив на успішність студента у навчальній діяльності та поведінку.

Проблема міжособистісних відносин у юнацькому віці полягає в тому, що в цей період визначаються особливості взаємовідносин особистості з оточуючими, які впливають на її формування та розвиток, а також розвиток індивідуальності. У діях особистості формується сукупність норм, правил та форм поведінки, особистість займає своє місце у суспільстві.

В сучасному світі дистанційне навчання вже стало частиною нашого життя, адже більшість навчальних закладів вже використовує в освітньому процесі дистанційні технології. Для деяких студентів дистанційна форма навчання є альтернативою традиційної не лише при здобутті другої освіти, підвищення кваліфікації, але при здобутті першої вищої освіти.

Під дистанційним навчанням розуміється навчальний процес, де учень та викладач взаємодіють через електронні канали отримання та передачі інформації, наприклад, мережа Інтернет або електронна пошта, тобто без безпосереднього контакту між учасниками.

Але раптове та вимушене впровадження дистанційного навчання після поширення пандемії змусило університети по всьому світу шукати ефективні технології для захисту навчального процесу і залучання викладачів та студентів до нього. Однак слід визнати, що більшість звичайних

університетів і студентів них, не були повністю готові до використання таких технологій, залишаючи їм широкий спектр викликів.

У роботах багатьох сучасних авторів таких як І. Ф. Прокопенко, С. В. Бережна, Б. Л. Кастлман, С. Х. Ахмад, Б. А. Намаканов розглядаються проблеми дистанційного навчання, де досліджуються питання доцільності й ефективності дистанційної форми навчання, а особливо як дистанційне навчання впливає на психічний стан студентів та їх взаємовідносини один з одним.

Особливості міжособистісних взаємовідносин у студентській групі інтенсивно досліджувалися у роботах Б. Г. Ананьєва, Н. В. Кузьміної, В. І. Слободчикова, А. А. Реан, Є. І. Степанової, Л. І. Уманського, А. С. Чернишова, С. В. Саричева, В. В. Балашова, І. М. Логвінова, Ю. М. Кондратьєва, С. Г. Єлізарова, Н. М. Селіфанова, Д. В. Безпалова.

Об'єкт дослідження – міжособистісні взаємовідносини.

Предмет дослідження – психологічні особливості міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після навчання в дистанційних умовах.

Мета – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після дистанційного навчання.

Завдання дослідження:

1) здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури щодо висвітлення особливостей міжособистісних взаємовідносин та його складових;

2) визначити та навести характеристику особливостям міжособистісних взаємовідносин студентської молоді;

3) експериментально перевірити проблему міжособистісних взаємовідносин студентів після навчання в дистанційних умовах.

4) надати рекомендації щодо покращення міжособистісних взаємовідносин у студентській групі після дистанційного навчання.

Методи дослідження: теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація теоретичних концепцій та положень), що застосовувалися для узагальнення теоретико-методологічних та емпіричних даних дослідження; методи психологічної діагностики та математико-статистичної обробки отриманих даних: кореляційний аналіз з метою встановлення взаємозв'язків показників міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі за коефіцієнтами Г. Т. Фехнера та Ч. Е. Спірмена.

Психодіагностичний комплекс методик склали: тест оцінки рівня спілкування В. Ф. Ряховського, методика «Спрямованість особистості в спілкуванні» С.Л. Братченка, тест ТКІ (Томас-Кілманн) на дослідження поведінки у конфліктній ситуації та діагностика перешкод при встановленні емоційних контактів у спілкуванні В.В. Бойка.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота виконувалася на базі Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Вибірку дослідження склали 40 осіб студенти-психологи 2-4 курсів, 15 хлопців та 25 дівчат віком від 19 до 22 років.

Апробація результатів дослідження та публікації. Основні положення роботи обговорювались та отримали схвалення на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (Миколаїв, 2021). Основні результати дослідження відображено у статті, яку опубліковано у збірнику матеріалів конференції.

Публікації. Основний зміст і результати роботи відображено у 2 публікаціях, з них: 1 стаття опублікована у фаховому науковому виданні України категорії Б, 1 стаття у збірнику матеріалів конференції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 93 найменувань (з них 32 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи складає 87 сторінок

комп'ютерного тексту, основний зміст викладено на 76 сторінках. Робота містить 5 таблиць та 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У
СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ПІСЛЯ НАВЧАННЯ В
ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ

1.1. Проблема міжособистісних взаємовідносин у психологічній літературі

Люди за своєю природою соціальні істоти. Зв'язки, які ми будуємо з іншими, мають вирішальне значення для соціального, емоційного та фізичного здоров'я. З моменту народження люди залежать від інших для задоволення своїх основних потреб. Завдяки цьому діти починають пов'язувати тісний особистий контакт. Пізніше в житті ми продовжуємо шукати особистих контактів з тієї ж причини, хоча знаємо, що здатні задовольняти власні потреби, не покладаючись на інших для виживання. Крім того, перебування в оточенні стає звичкою, а основні фізичні потреби дитинства розширюються, включаючи емоційні та соціальні потреби. Вони можуть включати потреби в похвалі, повазі, прихильності, любові, досягненнях тощо. Саме ці потреби, які набуваються через соціальне навчання, спонукають нас як людей шукати стосунки з людьми, які можуть задовольнити наші потреби протягом усього життя.

Незважаючи на те, що динаміка стосунків і норми відрізняються в різних культурах, зв'язок, прихильність і соціалізація, які здійснюються міжособистісними стосунками, є важливими для людського розвитку та виживання. Наприклад, згідно з теорією прихильності, формування глибоких і постійних зв'язків між людьми сприяє інтелектуальному та фізичному розвитку. З цієї причини у людей виникають перші міжособистісні стосунки в ранньому дитинстві, і люди, які не формують міцних і стабільних

міжособистісних стосунків в той момент, потім часто страждають психічними та фізичними проблемами протягом усього життя.

Міжособистісні відносини за Н. Б. Челдишовою – це сукупність зв'язків, що складаються між особистостями у вигляді почуттів, суджень, звернень і т.д. Вони охоплюють сприйняття, взаєморозуміння, взаємодію та поведінку, зокрема рольову також міжособистісну привабливість, що включає тяжіння та симпатію. Міжособистісні взаємовідносини тісно переплітаються з різними видами суспільних і, таким чином, із соціалізацією. Перші є суб'єктивно пережитими зв'язками, другі – це офіційно закріплені, об'єктивні відносини, що є головними у регулюванні всіх їх видів [54].

У колективах та групах встановлюються стосунки і взаємини. Ставлення – це відношення людини до себе, навколишнього середовища, інформації, ситуацій, її вподобання, хвилювання та байдужість. Позиція особи та її ставлення виражаються почуттями, зацікавленістю, увагою і т.д. Відносини – це будь-який зв'язок між двома людьми, який може бути як позитивним, так і негативним. У соціальних спільнотах складовими представлені саме взаємовідносини, а не відносини. Стосунки можна мати з широким колом людей, включаючи сім'ю та друзів. Фраза «бути у стосунках», хоча часто пов'язана з романтичними стосунками, може означати різноманітні асоціації, які одна людина має з іншою. «Бути у стосунках» не завжди означає фізичну близькість, емоційну прихильність та/або прихильність. Люди вступають у багато різних типів стосунків, які мають унікальні характеристики.

І. Ш. Резепов зазначає, що взаємини – це відношення однієї особистості до іншої, позиція людини щодо спільноти. При цьому якщо у відношенні не обов'язкове надходження до особи зворотного сигналу, то при взаємовідносинах постійно здійснюється зворотний зв'язок. Між спілкуванням, як видимим зв'язком людей, та взаємовідносинами, як його стороною, існує певна співзалежність. Друге реалізується через перше і може

бути як помітним так і прихованим. Також спілкування являється своєрідним змістом взаємовідносин [45].

Дослідження показали, що міжособистісні стосунки можуть мати ряд важливих переваг для фізичного та психологічного здоров'я. Деякі з них включають: боротьбу із самотністю, підвищення стійкості, зниження ризику депресії та суїциду, зниження ризику серцево-судинних захворювань та ін. [73].

Компоненти міжособистісних взаємовідносин за Б. Ф. Ломовим [30] включають:

1) когнітивний компонент – містить всі пізнавальні психічні процеси: відчуття і сприйняття, пам'ять, мислення, увага уява. Завдяки цьому здійснюється пізнання індивідуально-психологічних особливостей людей щодо спільної діяльності та взаєморозуміння. Його характеристикою є адекватність (це повна або ймовірно повна відповідність між двома сутностями) та ідентифікація встановлення тотожності невідомого об'єкта відомому на підставі збігу ознак; розпізнання);

2) емоційний компонент – залучає позитивні та негативні переживання, що виявляються при міжособистісному спілкуванні з іншими, що включають симпатії чи антипатії, задоволеність собою, іншими, роботою тощо. Також в цей компонент входить емпатія – розуміння внутрішнього світу людини, її почуттів, здатність співчувати та співпереживати;

3) поведінковий компонент – охоплює вербальну та невербальну комунікацію, що передає відношення певної людини до іншої та групи загалом. Відіграє важливу роль у регулюванні відносин [30].

Міжособистісні взаємовідносини поділяються на різні категорії, які інколи перетинаються. Ці різні форми відносин можуть сильно відрізнятися з точки зору близькості, а також мати різні підтипи. Деякі з різних видів взаємин, які виникають в певний момент життя, включають наступні.

Перший тип – це платонічні стосунки. А Міллер описує їх, як тип дружби, який передбачає тісний, і духовний зв'язок. Ці відносини, як

правило, характеризуються: близькістю, приязністю, розумінням, повагою, підтримкою, чесністю, прийняттям. Вони можуть сформуватися в будь-якій діяльності та охоплювати дружбу однієї або протилежних статей. Духовні взаємини можуть мати вагому роль у наданні соціальної підтримки, яка є цінною для здоров'я та благополуччя. Дослідження показують, що платонічні відносини можуть посприяти зменшенню ризику різних захворювань, таких як, наприклад, депресія, знизити рівень тривоги та підвищити імунітет [86].

Другий тип – це романтичні стосунки, що характеризуються почуттям любові та потягом до іншої людини. Психолог Р. Штернберг пропонує три основні складові любові: пристрасть, близькість і прихильність. Романтична любов, пояснює він, – це поєднання пристрасті та близькості [72].

Романтичні відносини мають якість змінюватися. Зазвичай на перших стадіях почуття сильніші, адже мозок виділяє специфічні нейромедіатори (дофамін, окситоцин і серотонін), які викликають у людей відчуття ейфорії та «закоханості». Згодом вони починають зменшувати свою інтенсивність. Коли стосунки вже сформувалися, люди починають розвивати більш глибокі рівні емоційної близькості та розуміння. У той час як первинні почуття пристрасті згодом зазвичай слабшають, почуття довіри, емоційної близькості та прихильності стають сильнішими [70].

Третій тип – це сімейні стосунки, які є наслідком постійних взаємин між учасниками домогосподарства, що мають юридичний і кровний зв'язок. Здебільшого тривають протягом усього життя, в чому і виявляється їх винятковість. Впливають на інтелектуальний та фізичний розвиток, є головним фактором у вивченні мови, соціалізації і когнітивного розвитку. Виступають необхідною детермінантою для забезпечення базових потреб в їжі та житлі у ранньому віці. Сімейні відносини, що утворюються між батьками та дитиною є найпершими та найбільш важливими які формуються у людей [66].

Четвертий тип – дружба, яка характеризується добровільними зв'язками, що виникають з людьми, які є не обов'язково родичами. На відміну

від сімейного типу, дружні відносини здебільшого зав'язуються на спільних інтересах та переконаннях, та виступають злагодженими і спорідненими.

П'ятий тип професійні відносини, які Д. Шостек та Я. Лапінська описали, як формальні, що зосереджуються на виконанні робочих задач і можуть при цьому об'єднувати всі типи міжособистісних взаємовідносин. Умовою їх здійснення є робоча обстановка, яка зазвичай розділена на ієрархічні відносини влади. Рівень формальності залежить від положення в ієрархії та змінюється враховуючи характер ієрархії в компанії. Люди на одному рівні будуть мати менш формальні взаємодії, ніж ті, хто займає різні посади [90].

Види міжособистісних взаємовідносин за Н. Н. Обозовим [66]:

1) виробничі, де встановлюються між півробітниками установи, коли вирішуються виробничі, освітні, господарські, побутові та інші завдання і зазначаються встановлені норми поведінки колег по відношенню один до одного. Складаються з відносин за вертикаллю (керівник та підлеглі), горизонталлю (між колегами з однаковим рівнем) та діагоналлю (керівники однієї організації та працівники іншої);

2) побутові – утворюються поза робочою діяльністю у побуті та відпочинку;

3) формальні взаємини – установлені регламентом, що зафіксовані в офіційних положеннях.

4) неформальні – відносини які дійсно утворюються між особами і відображаються у симпатіях чи антипатіях, обопільних оцінках, авторитеті тощо [66].

Поділ міжособистісних взаємовідносин на більш конкретизовані види. Першим і змістовним видом взаємин зазначається знайомство. В цю категорію входять люди, які знають один одного, але не вступають у повноцінний діалог. Приятельські відносини базуються на взаємній прихильності та обопільному бажанні партнерів підтримувати стосунки та спільно проводити час. Товариські взаємини характеризуються наявністю

загального виду діяльності. Товаришів об'єднує спільна мета, на досягнення якої і спрямовані наведені відносини. Дружба ґрунтується на безкорисливій взаємодії людей, які згруповані спільними інтересами та захопленнями. Останнім видом міжособистісних взаємовідносин є кохання – почуття глибокої симпатії, прихильності та спрямованості до іншої людини [69].

Багато психологів вважають, що відносини формуються, підтримуються і закінчуються на спостережуваних і визначених етапах. Їх кількість, назви, та опис у різних дослідників відрізняються. В. Мурстайн, наприклад, має треступеневу модель, Г. Левенгер пропонує п'ятиступеневу модель, а М. Кнапп розбиває підйом і падіння відносин на десять етапів. Ця найбільш широко прийнята модель була розроблена Марком Кнаппом у 1998 році. Етапи не обов'язково є роздільними, більшість людей пропускають і повторюють їх [85].

1. Ініціювання. Всі міжособистісні взаємовідносини мають початок з певної форми початкового контакту, саме коли відбувається зустріч. Співрозмовники обмінюються поверховою інформацією про себе з мінімальним саморозкриттям. В сімейному колі перша взаємодія не запам'ятовується, адже трапляється при народженні.

2. Експериментування. Стадія на якій люди починають розповідати про своє життя та ставити запитання, щоб пізнати співбесідника. Часто відзначається усвідомленням сумісності переконань та поглядів на життя.

3. Посилення. З'являється бажання проводити час з іншою людиною та дізнаватися про неї більше. Підвищується саморозкриття та відчуття вагомості зв'язку один з одним.

4. Інтеграція. Етап на якому відбувається об'єднання в мережі соціальної підтримки, таким чином взаємодія її учасників переплітається. Інтегруючись з кимось іншим, індивіди інколи адаптують поведінку та переконання, змінюючи деякі свої якості. До того ж, люди створюють ритуали, які є винятковими для взаємин.

5. Склеювання. На цій стадії укорінюється відчуття глибокої взаємної прихильності та ідентифікація «ми» у партнерів. Часто це зобов'язання набуває публічної форми, як наприклад, пропозиція, хоча також існують й інші види таких стосунків – організації, професійні спілки чи товариства де проводяться офіційні церемонії зближення.

6. Диференціювання. У кожних міжособистісних взаєминах, які досягають стадії склеювання, часто зрештою виникає потреба диференціювати або відновити окремі індивідуальні ідентичності. Наприклад власне хобі чи інтереси.

7. Обмежування. Коли шоста стадія починає переважати, то стосунки переходять в етап обмеження, де взаємодія зменшується, з'являється відчуття віддаленості та розрізненості. Люди з не охоче діляться своїми переживаннями та думками і стають менш відданими.

8. Застій. Це період без зростання, коли взаємне саморозкриття починає зменшуватися і партнери припиняють дізнаватися про життя одне одного.

9. Уникнення: створення фізичної, розумової та емоційної дистанції між індивідами.

10. Розірвання: повне припинення відносин. У романтичних стосунках найкращим передвісником того, чи залишаться двоє людей знайомими, є те, чи були вони друзями до емоційної причетності [85].

Д. Джонсон [19] виділяє такі етапи розвитку міжособистісних взаємин:

- Етап знайомства, коли з'являється контакт між співрозмовниками, перше враження, оцінювання один одного.
- Приятельські відносини – утворення внутрішнього раціонального та емоційного взаємоставлення особистостей.
- Дружні взаємини – етап підтримки та довіри [19].

Продуктивність міжособистісних відносин визначається станом задоволеності-незадоволеності спільноти та її учасників.

На якостях міжособистісних відносин позначаються такі особливості як стать, вік, національність, темперамент, стан здоров'я, професія, самооцінка, навички спілкування та потреба.

Взаємини бувають ділові та особисті. Ділові формуються при виконанні посадових обов'язків, упорядкованих статусом, інструкцією та постановою. При встановленні групи окреслюються функції її учасників, документом визначаються вимоги до кожного. Особа, яка займає певну посаду повинна виконувати відповідну роботу, встановлювати ділові зв'язки, що виходять з цієї посади [45].

Т. І. Гусєва, Т. В. Каратьян виділяють такі типи ділової залежності:

1) Рівні ділові відносини, коли учасники колективу виконують схожі функції та мають однакові зобов'язання. Прикладом є студенти у навчальній групі.

2) Відносини підпорядкування, де один член групи, за протоколом займає положення що вимагає від нього здійснювати контроль, приймати виконання завдань і т.д.. При цьому інша особа притримується регламенту документа, який також виходить від людини з повноваженнями.

Справжні ділові взаємини завжди виходять за встановлений протокол, що пов'язано з індивідуальними особливостями, тому документи тут не мають сили. Наказами не вийде розвинути індивідуальні відносини, впізнання та розуміння одне одного є важливою умовою їх виникнення і укріплення. Але, будь-які, зв'язки можуть скінчитися коли психологічні мотиви, через які вони виникли, зникають. В особистих взаєминах беруться до уваги такі психологічні мотиви: симпатії, спільні погляди, інтереси, взаємовідповідність, неприхильність, ворожість та інші. В систему індивідуальних відносин входять такі категорії, як приятельство, любов, антипатія, байдужість, злість і т.д. [17].

Також під час комунікації Т. І. Гусєва, Т. В. Каратьян зазначають декілька типів особистого взаємозв'язку:

1) позитивна спрямованість, де у колективі немає ділових конфліктів між її учасниками, та виконання завдань підкріплюються добрими особистими взаєминами. Таким чином ділові відносини стають менш офіційними.

2) натягнуті та недоброзичливі відносини, що є передконфліктною ситуацією, яка може з'явитися у рівних ділових відносинах. Вирішення конфліктної ситуації не повинно шукатись в порушеннях ділової активності групи.

3) нейтральні ділові та особисті взаємини, де обидві сторони виходять за рамки прописаних інструкцій [17].

Спілкування відіграє важливу роль у розвитку особистості і виступає невід'ємною частиною міжособистісних взаємовідносин. Вітчизняний психолог Б. Г. Ананьєв одним із перших докладно описав цінність спілкування серед інших компонентів, які спричиняють прояв і розвиток людської психіки. Надалі, досліджуючи проблеми формування людини як особистості, він знову піднімав питання про категорії спілкування, встановлюючи його нові характеристики та виділяючи його важливість в особистісному розвитку. Особистість не здатна формуватися без спілкування. Завдяки цьому феномену отримуються досвід та знання, формуються вміння та навички, складаються погляди і переконання. Тільки шляхом цієї діяльності формуються духовні потреби, морально-політичні та естетичні почуття, розвивається характер [4].

Спілкування – це взаємні відносини ділового або дружнього характеру, з психологічної точки – це взаємодія двох або більше суб'єктів, що утворюється в обміні між ними реченнями та словами, мають пізнавальний, оцінний і емоційний аспекти [26].

Взагалі поняття спілкування як міжособистісна взаємодія зіставляється з близьким терміном «комунікація», тобто інформаційний зв'язок, «повідомлення», «передача інформації», що має однобічний характер, зв'язок

із теорією інформації, кібернетикою, технічними системами. Але в цілому «комунікація» та «спілкування» за своєю суттю схожі.

За С.В. Борисневим, комунікація представляє з себе перебіг соціально обумовленої передачі і сприймання інформації під час міжособистісного і масового спілкування по різних каналах за допомогою відмінних комунікативних засобів [8].

На думку фахівця в області вивчення комунікації В. І. Грачова, потрібно не уподібнювати комунікацію з інформацією, її «семантичним змістом, який вона завжди несе в собі і для передачі якого ... призначена ... ». Напевно, така заміна стається через те що люди порівнюють комунікацію зі звичайною передачею інформації [13, с. 215].

Цікавою видається ідея порівняння спілкування – комунікації в роботах Ю.І. Мірошникова. Він визначає спілкування як процес взаємодії людей, в якому вони є причетними один одному суб'єктами і де психологічні та духовно-моральні якості кожного входять в загальну структуру життєвих ситуацій. Спілкування людей складається з процесів комунікації, взаємодії і взаємного пізнання. Тому, комунікація як передача інформації виходить необхідною стороною спілкування. Однак дослідник вважає, що цілісний акт спілкування – це явище, більш багате, багатостороннє і складніше, ніж феномен комунікації. Сенс цих двох слів автор бачить в різних вимірах. Спілкування ближче до сфери особистісного, екзистенціального початку, а «комунікація» – до соціально онтологічного, техніко-орудійного, інформаційно-інструментального вимірювання [34].

У ще одній праці Ю.І. Мірошников засвідчує і підсилює онтологічний вимір спілкування, кажучи, що внутрішньою метою спілкування є підтримка соціальної зв'язку: людина як суб'єкт спілкування стверджує себе у взаємодії з іншими. Індексом досягнення цієї мети є взаєморозуміння співрозмовників [35].

Таким чином, у феномені спілкування провідна роль віддається взаємному обміну інформацією, на відміну від комунікації, виділяючи його

діалогічний характер, що прогнозує взаємодію, взаєморозуміння, взаємовідносини між двома чи кількома суб'єктами. Звідси ми вживаємо поняття «спілкування» як зв'язок та стосунки між конкретними особистостями, у міжособистісному спілкуванні.

Як вже зазначалося вище, спілкування являє собою складний процес. І для того, щоб дати детальну характеристику засобам вербальної і невербальної комунікації, треба розуміти його структуру. Більшість дослідників, авторів підручників із загальної та соціальної психології, схильні дотримуватися структури спілкування, запропонованої Г. М. Андрєєвою, в якій авторка виділяє кілька сторін спілкування: комунікативна, перцептивна та інтерактивна [6].

Комунікативне спілкування виділяється при обміні інформацією між співрозмовниками. Тут здійснюється не тільки простий перехід інформації, а й активний обмін нею. Використовуючи систему знаків, співбесідники впливають один на одного. Така сторона спілкування досяжна, коли особа, що спрямовує повідомлення і той, хто отримує його (комунікатор та реципієнт), мають схожий стиль кодування і декодування, тобто чудово одне одного розуміють. Також інколи можуть виникнути своєрідні бар'єри в комунікації.

Інтерактивна сторона спілкування проявляється в координуючій взаємодії між індивідами, що спілкуються, точніше в обміні знаннями, ідеями й діями. Перцептивна сторона спілкування виявляється тоді, коли співрозмовники сприймають та пізнають один одного і таким чином встановлюють взаєморозуміння [6].

Також спілкування поділяється за методами передачі: вербальне – спілкування словами, реченнями, процес обміну інформацією та емоційної взаємодії між людьми або групами за допомогою мовних засобів; невербальне спілкування – це процес надсилання та прийому повідомлень без використання слів, розмовних чи письмових, які є зовнішнім відображенням емоційного стану людини (міміка, жести, поза) [54].

Психолог Б. Ф. Ломов [30] виділяє такі функції спілкування:

- інформаційно-комунікативна: охоплює всі процеси, які можуть бути зазначені з боку прийому-передачі інформації за допомогою різних знакових систем (вербальних і невербальних);
- регуляційно-комунікативна: завдяки спілкуванню людина здатна регулювати власну поведінку й поведінку інших людей, також відчувати регуляційний вплив з їхнього боку;
- афективно-комунікативна: пов'язана з емоційною сферою людини; більшість емоцій, пережитих людиною, виникають саме у процесі спілкування, часто особа починає спілкуватися для того, щоб покращити або змінити свій емоційний стан (наприклад, зняти емоційну напругу, отримати емоційну розрядку) [30].

Вміння вступати в комунікацію, підтримувати зв'язки і стосунки з іншими співрозмовниками, розкриватися та розвиватися, зберігаючи своє «Я», називається комунікативним потенціалом особистості. До нього належить стійкість та мінливість. Людина, яка має високий комунікативний потенціал, в діалозі зі співрозмовниками зберігає своє комунікативне ядро (цінності, принципи, цілі). Індивіду притаманне вміння адаптуватися і розвиватися за різних обставин, що проявляється у гнучкості та динаміці в діяльності. Це впливає на розвиток комунікативного потенціалу особистості [12].

Частиною спілкування та його взаємодії є також партнерство. За О. П. Коханова партнерство – це співпраця зі співрозмовником та прояв незалежності у своїх поглядах кожного. Воно є зразком формування особистості, сенс якого вбачається у вирощуванні суб'єктивної позиції, що передбачає існування розвиненої самосвідомості. Можливість самостійно обирати і присутність волі є складовою утримання концентрації уваги та зусиль, які є направленими на практичну діяльність, яку потрібно спланувати та здійснити спільно з рівним партнером (тобто здатність до партнерської взаємодії). Партнерство дає змогу проявити та розвинути істотні можливості

людини на всьому віковому періоді до самовизначення, самореалізації в ситуації співробітництва з іншими [29].

А. П. Панфілова [41] говорить, що цей зв'язок ґрунтується на аспекті рівноправності співрозмовників і дає змогу відійти від концентрації на себе та перейти до фіксації на партнері. Як правило, до партнерського стилю взаємодії відносять демократичний стиль комунікації.

Партнер – це учасник розмови, спроможний до діалогу, той, хто взаємодіє з іншою людиною, дотримується принципів ефективного спілкування:

- співрозмовник налаштований на настрій, емоції і взагалі психологічний стан іншого, розмова дотримується поняття «тут і в даний момент», враховуються почуття, бажання, думки, які партнери відчувають в цей час;

- відносини і спілкування будуються на взаємній довірі, коли не відбувається оцінювання особистості партнера;

- людина усвідомлюється рівною, має можливість висловити свою точку зору, переконання та принципи;

- спілкування забезпечує принцип проблематизації, направлене на вирішення важливих питань;

- взаємодія здійснюється від свого імені, людина повинна виражати справжні почуття, емоції, цілі без посилення на чужу точку зору [41].

Найголовнішим аспектом партнерської взаємодії є чесне та уважне ставлення до співрозмовника, до його проблем і реакцій.

Секрет успіху в досягненні розуміння з людьми полягає в здатності людини розглядати питання з точки зору їхнього співрозмовника і вирішувати це питання з урахуванням як своїх інтересів, так і інтересів іншої людини.

Щоб особистість змогла використовувати навички та вміння, їй потрібні не тільки досвід та знання, а ще й розуміння співрозмовника, його почуттів та думок. Якою б інформацією та знаннями навколишньою дійсності людина не володіла, здатність правильно спілкуватися та зрозуміти

іншого формується тільки через прийняття партнера. У всіх нас є ситуації, коли розмова протікає плавно, природно, коли ми не замислюючись насолоджуємось процесом – в основному це відбувається з близькими людьми.

Важливими механізмами пізнання партнера у процесі спілкування є ідентифікація, емпатія, рефлексія і егоцентризм-децентрація.

Г. В. Бороздіна [9] описує їх таким чином:

1) Завдяки ідентифікації людина, намагаючись зрозуміти співрозмовника, співвідносить його із собою. Точніше це ситуації, де особа ставить себе на місце іншого, уявляючи психологічний стан партнера, його думки та переживання.

2) Емпатія, точніше співпереживання, допомагає побачити, зрозуміти та охопити почуття співрозмовника, висловлюючи свої співчуття та співпереживання. Тут доцільна емоційна реакція на проблеми, а не раціональність та інструментальність. Цей механізм допомагає швидше відчувати, а не проаналізувати.

3) Рефлексія характеризується осмисленням того, як партнер розуміє саму особу, датність побачити себе іншими очима.

4) Вміння осягнути події очима свого співрозмовника визначає децентрація. Завдяки їй відбувається подолання егоцентризму, де ідеї, поняття та переконання пристосовуються до точок зору інших людей [9].

Відома схема станів особистості Е. Берна, яка зараз широко застосовується в психології. Він досліджував транзакції, що лежать в ядрі міжособистісної комунікації. Транзакції, де є латентна ціль, Е. Берн називає іграми, визначаючи такі его-стани: дорослий, батько і дитина. Вступаючи у взаємодію з іншими, людина завжди бере на себе роль зазначених станів. Всі стани особистості утворюються у процесі спілкування і особа перебуває в них, незалежно від свого бажання. Транзактний аналіз є психологічною моделлю, що призначена характеризувати та аналізувати поведінку людини у спілкуванні [44].

Розглянемо детальніше его-стани. «Батько» є владною та домінуючою тенденцією індивіда, «Дитина» – має підвладну позицію, «Дорослий» визначається здатністю відстоювати свої думки та вибудовувати відносини з іншими, використовуючи рівноправність.

Батьківський его-стан характеризується повторенням батьківських установок або інших важливих дорослих, які в дитинстві відіграли значну роль. Він дублює реакції, принципи, поняття, відтворює коментарі, обурення, турботу. Знаходячись в его-стані «Дитина», відтворюються почуття, поведінка, емоції, властиві дитячій поведінці. Вона не контролюється, адже зазвичай є реакцією на стимул, рішення приймаються швидко та необдуманно.

У свою чергу, перебуваючи в его-стані «Дорослий» людина завжди перебуває в контакті з реальним світом. Думки, цілі, судження залишаються в контакті з реальністю, звіряючись із ситуацією «тут та зараз». Індивід приймає, аналізує та передає інформацію іншим, обирає шляхи розв'язання проблеми, обдумує майбутні перспективи.

Якщо поставити его-стани в один рядок, то стан «Дорослого» виявиться посередині, тому що завдання «Дорослого» – врегулювати, з одного боку, дитячі емоції у всіх їх проявах, з іншого – обійти установки і забобони «Батька». У «Дорослого» практично відсутні емоції, він приймає рішення після раціонального аналізу, не спонтанно. Але при цьому «Дорослий» завжди чує і «Дитину», і «Батька». Зрозуміло, що в екстрених ситуаціях навіть урівноважена і відповідальна особа може вдатися до его-стану «Дитини» або «Батька», але треба намагатися, щоб стан «Дорослого» був провідним. Інакше виникають внутрішні і зовнішні конфлікти [51].

Отже, міжособистісні взаємовідносини є невід'ємною частиною нашого життя і мають диференційовані етапи та види, а спілкування та конфлікт виступають складовими цих відносин.

1.2. Особливості міжособистісних взаємовідносин у студентській групі

На сьогодні соціальні психологи виявляють великий інтерес до вивчення проблеми студентського колективу, що є першим та основним осередком формування особистості майбутнього спеціаліста. При цьому багато авторів вважають групу студентів спільним суб'єктом діяльності та взаємодії. Так описується в роботах Б. Г. Ананьєва, Н. В. Кузьміної, В. І. Слободчикова, А. А. Реан, Є. І. Степанової, Л. І. Уманського, А. С. Чернишова, та інших дослідників. Накопичений численний емпіричний і теоретичний матеріал, який дозволяє вважати, що міжособистісні відносини студентів обумовлюється, по-перше, віковими особливостями цієї соціальної групи, по-друге, особливостями властивої їй діяльності.

Навчання у закладі вищої освіти – важливий етап у житті особистості, який є вагомим не тільки для неї, а також і для суспільства в цілому. Від настрою студента всередині групи, певною мірою залежить його становлення як особистості та підготовка як спеціаліста. У період навчання у вищому навчальному закладі студентська молодь здійснює вибір професії, освоює її та починає активно брати участь в інших сферах життя, самостійно планує свою діяльність та поведінку, активно відстоює власні судження та дії. Диференційованість національної, соціально-економічної складової людей, які навчаються у навчальному закладі, властивий їм інтелектуальний, креативний потенціал, розвиненість професійних та загальнокультурних інтересів та ціннісних орієнтацій, робить середовище студентської молоді досить різноманітним, що проявляється на рівні пізнавальної активності членів групи та їхньої орієнтації у встановленні трудових відносин [48].

Таким способом, поєднання існуючих знань, життєвих навичок, власних міркувань та дій, надають позитивний вплив на особистісно-професійний студентський розвиток, що дозволяє значно розширити якісний та змістовний стан міжособистісної взаємодії, що вибудовується.

Своєрідність студентства як соціальної групи характеризується особливими умовами життя, праці і побуту, соціальною поведінкою та системою ціннісних орієнтацій, активною взаємодією з різними соціальними утвореннями.

Б. Г. Ананьєв зазначає, що студент – це та категорія людей, які цілеспрямовано та регулярно засвоюють нові знання і професійні навички, за допомогою сумлінного навчання. Як соціальна група студентство відзначається фаховим напрямком, зрілістю стійкого відношення до майбутньої професії, що є наслідком усвідомленості вибору людини, адекватності та повноти її розуміння [4].

Також студентство – це соціальна спільнота, що відзначається найвищою соціальною активністю та доволі злагодженим зв'язком інтелектуальної та соціальної зрілості. Студент є активним суб'єктом навчальної взаємодії, що здатен самостійно влаштовувати власну діяльність. Йому характерний своєрідний напрямок пізнавальної та комунікативної активності для вирішення певних професійно-орієнтованих задач. Це головний період становлення індивіда, особистості загалом та виявлення різноманітності інтересів.

Провідним видом діяльності студента виступає навчальна, що складає майже весь час в процесі навчання майбутніх професіоналів. Науково-дослідницька діяльність реалізується роботою у різних наукових спільнотах та об'єднаннях. Громадська активність дозволяє повною мірою розширити соціальний досвід студентської молоді у сфері розвитку міжособистісних взаємовідносин та сформувати позитивні особистісні риси. Цей період пов'язаний загальним для всіх навчанням в університетських корпусах, розміщенням деякої частини у гуртожитках, повсякденним спілкуванням у студентських групах. Все це наводить до вироблення специфічних рис образу і стилю життя, духовних інтересів та потреб, усвідомлення своєї причетності та приналежності до студентства [36].

У соціально-психологічному плані студентство відносно інших груп населення відрізняється вищим освітнім рівнем, більшим залученням до культурного процесу та високим рівнем пізнавальної мотивації.

За Є. Л. Даніловою мета студентської групи полягає в отриманні знань, умінь та навичок підготовки до професійної діяльності і має такі якості:

- навчання як основний вид діяльності;
- індивідуальність форм праці;
- відсутність відносин підпорядкування;
- відносна вікова однорідність;
- обмеженість за часом існування (загалом 4 року) [18].

Успішність підготовки молодого спеціаліста у навчальному закладі залежить від низки умов, у тому числі від характеру відносин між студентами. Рівень успішності студентів знаходиться в прямопропорційній залежності від рівня сформованості міжособистісних відносин у групі [23].

Як зазначає О. С. Чернишов, професійна підготовка студентів має здійснюватися через активне включення їх у життя групи, до її системи відносин та спільної діяльності, і проходити на основі залучення майбутнього спеціаліста до таких видів діяльності як навчальна, науково-дослідна та громадська [55, С. 27].

К. А. Абульханова-Славська вважає, що для професійного становлення особистості важливий не той чи інший формальний зв'язок міжособистісних відносин, а такий їх тип, який представляє систему ділових і ціннісних відносин, систему розстановки сил з урахуванням професійного зростання особистостей, при якій вимоги до них співвідносяться з їх можливостями [2].

Відчутний соціалізуючий вплив на особистість студента має саме студентське середовище, особливості студентської групи, в яку входить індивід та особливості інших референтних груп. Хоча чимало факторів освітнього процесу впливають на встановлення міжособистісних відносин в студентському колективі, але провідним для їх формування виступає

людський фактор. Водночас в самій студентській групі протікають динамічні процеси структуризації, формування та зміни міжособистісних, а саме емоційних і ділових взаємин, розподілу групових ролей та висування лідерів тощо. Всі ці групові процеси значно впливають на особистість студента, на його поведінку, на успішність навчальної діяльності та професійне становище. Таким чином, багатогранність міжособистісних відносин студентів перетворює їх на об'єкт вивчення.

Є. Є. Сапогова зазначає, що взаємодія з однолітками вирішує низку специфічних завдань. Адже воно є в першу чергу важливим каналом для обміну інформацією, яку з певних причин не можливо отримати від дорослих. А також комунікація між студентами виступає засобом засвоєння статусів та ролей, відпрацюванням комунікативних навичок та стилів спілкування у новому соціальному середовищі. Ще вагомим фактором є те, що воно виступає різновидом емоційного контакту, який допомагає усвідомленню колективом своєї власності, автономії, емоційного добробуту і стійкості [47, З. 57].

Важливим фактором взаємовідносин є міжособистісна сумісність – прийнятне сполучення психологічних особливостей партнерів, які допомагають оптимізації їх комунікації та діяльності. Ознаки міжособистісної сумісності: задоволеність взаємодією, та взаємна симпатія [49].

Міжособистісні взаємовідносини між статями специфічні вже в дитинстві. Хлопчики віддають перевагу активній взаємодії з ровесниками, знаходячи спільні інтереси. Водночас дівчатка встановлюють вузьке коло відносин тільки з тими кому довіряють, так як жіноча стать у спілкуванні схиляється до саморозкриття та обміні особистою інформацією. Для чоловіків вагомими є ділові якості, які описуються стриманістю, точністю та предметністю. Їх стиль міжособистісних відносин характеризується підтримкою власного іміджу в очах співрозмовника, проявом успіхів та

досягнень. А у дружніх зв'язках вони фіксують почуття товариства та надання взаємної підтримки [20].

Спілкування чоловіків і жінок будується на таких основних принципах:

1. Взаємний інтерес – обов'язкова умова для продовження спілкування, побудови дружніх, любовних стосунків.

2. Взаєморозуміння – почуття близького співрозмовника, рідної душі, розуміння партнера, спостерігається відповідна реакція.

3. Повага – наявність відмінностей в інтересах не є перешкодою до спілкування, кожна особа має право на власну думку.

4. Розуміння відмінностей психіки – спілкування з протилежною статтю відрізняється від розмов з друзями або подругами. Важливо знати потреби дівчини або хлопця, які подобаються. Так, дівчата люблять компліменти, а хлопці – підтримку, визнання заслуг.

5. Дотримання етикету – вихованість, увага і повага до співрозмовника

6. Довіра – наявність довіри говорить про справжню близькість, важливо підтримувати прагнення особи ділитися переживаннями, вміти допомогти, підтримати [28].

З дитинства виникає потреба в емоційному контакті, яка з віком поступово перетворюється в диференційовану усвідомлену психологічну прихильність до оточуючих. Відкритість у міжособистісних відносинах, яка більш характерна для юних років, втрачається, а на поведінку з часом накладаються численні соціокультурні норми, а саме професійні та етнічні [56].

Етнічні норми встановлюють норми поведінки та правила формування міжособистісних взаємин. Зовнішні фізичні недоліки та тимчасові захворювання, зазвичай, негативно позначаються на самовпевненості, товариськості та в кінцевому результаті перешкоджають формуванню цих відносин.

Відзначається, що взаємини, які утворилися у професійній діяльності є більш стійкішими. Під час реалізації функціональних обов'язків

утверджуються ділові контакти, а через деякий час формуються і розвиваються міжособистісні взаємовідносини, що надалі набувають більш багатосторонній характер [56].

Потреба спілкуватися, формувати емоційні контакти та проявляти почуття кохання та дружби називаються афіліцією, яку описував Г. Мюррей. Виражається через посилення вербальних та невербальних зв'язків: погляд, погляд, дотик, відкрита поза, особисті теми, саморозкриття, вираження підтримки Я-концепції партнера. При узгодженому прояві рівня близькості обома комунікативними партнерами сприймається як природне і нормальне.

Для поглиблення взаємовідносин використовується саморозкриття з вимогою рівнозначного саморозкриття від співрозмовника («правило взаємності»). Формою дитячої соціальної поведінки, що є близькою до афіліції, є прив'язаність – тісний емоційно-позитивний зв'язок між особами, при якому вони віддають перевагу спілкуванню між собою, поділяючись на такі типи: особиста, перехідна (транзитивна), надійна, уникаюча (бажання самостійності), амбівалентна (прагне, але уникає підтримки), дезорганізована (поєднання амбівалентно-опірної та уникаючої, характеризується внутрішніми конфліктами) [49].

Процес утворення у партнерів взаємної привабливості при сприйманні, в результаті чого формуються міжособистісні взаємовідносини називається атракцією. Т. Л. Х'юстон до розуміння атракції відносить:

- процес та результат, зв'язок з чуттєвою стороною спілкування;
- соціальна установка, в якій виступає позитивний емоційний компонент;
- властивість привабливості між індивідами [78].

У міжособистісному спілкуванні існує певний стереотип «зустрічають по одягу», де фізично приваблива людина викликає більше довіри та прихильності.

Протиріччя які часто виникають в нашій взаємодії можуть перерости в конфліктну ситуацію. До найбільш поширених відносять міжособистісні, які охоплюють практично всі сфери людських відносин.

Н. В. Гришина пояснює конфлікт, як метод вирішення серйозних суперечностей, що формуються у процесі взаємодії опонентів і полягають у протидії суб'єктів конфлікту та супроводжується негативними емоціями [16, с. 75].

Важливими та обґрунтованими умовами зародження конфлікту є факт протилежно спрямованих мотивів або поглядів у суб'єктів, а також стан ворожнечі між ними. Якщо ж суб'єкти конфлікту протидіють, але не відчують при цьому негативних емоцій, або, навпаки, відчують негативні емоції, але не розкривають їх, то такі ситуації є передконфліктними. Як вказує В. С. Мерлін: «Внутрішні фактори конфлікту зводяться до розбіжностей між різними мотивами та взаєминами особистості, наприклад до протиріч між можливостями та прагненнями індивіда» [33, с. 103-106].

А. М. Маклакова зауважує, що інцидент породжується ініціативою однієї чи обох комунікативних осіб, або незалежно від їхньої волі та бажання, внаслідок ситуації, що склалася, випадковості, хибних вчинків одного з учасників конфлікту. Від характеру поточних обставин, на особливості поведінки впливають індивідуально-психологічні якості особи, її психічний стан та ставлення до певного опонента по спілкуванню. Взаємодія буде протягуватися без суперечностей, якщо актуальна поведінка співбесідника відповідає межах бажаного чи допустимого. Небажане поведіння може спричинити формування передконфліктної ситуації, а неприпустиме – до самого конфлікту [32, с. 262].

Визначаючи зовнішню ситуацію як конфліктну, індивід починає поводитися за правилами конфліктної взаємодії, переводячи ситуацію у конфлікт.

А.А. Александров говорить, що при вирішенні конфліктів головним фактором відіграє рольова поведінка. Рольова поведінка – це не тільки

приналежність до спільної діяльності учасників, а й змістовний чинник розвитку особистості та групи. Практична соціально-психологічна діагностика, що містить у собі здатність відрізнити ролі, уміння відокремити елементи рольових відносин, допомагає істотно покращити результативність управлінського впливу. Завдяки чому змінюється і оцінка важливості соціальної ролі у груповому процесі.

Внутрішньогруповий конфлікт є не тільки сукупністю міжособистісних конфліктів, а й зіткненням між частиною або всіма учасниками колективу, що позначаються на груповій динаміці та результатах роботи в цілому. Виробничі, соціальні та емоційні процеси, що виникають всередині групи характеризують утворення підстав та шляхів вирішення внутрішньогрупових конфліктів. Зазвичай такий конфлікт зароджується в результаті зміни балансу сил у групі: поява нового керівника чи неофіційного лідера, тощо [3].

Важливу роль у розвитку конфліктних відносин відіграє навколишнє середовище, яке характеризується обставинами в яких протікають конфліктні процеси. Оточення може виступати або джерелом зовнішньої підтримки членів конфлікту, або гальмуючим чи нейтральним чинником. Перша стадія конфліктної поведінки генерує тенденцію до наростання суперечки, але вона також може виступати стимулом її учасників до знаходження шляхів вирішення конфліктної ситуації.

Назріваючий перехідний момент у розвитку конфлікту своєрідний для другої фази конфліктного зіткнення, де здійснюється «переоцінка цінностей». Річ у тім, що до початку конфронтації у опонентів було певне уявлення з приводу конфліктної ситуації, образу опонента, його намірів, ресурсів, реакцій зовнішнього середовища, тощо. Саме цей образ супротивної ситуації, а не сама реальність, є практично психологічною дійсністю конфліктної поведінки сторін. Але перебіг конфліктної взаємодії може суттєво перемінити уявлення її учасників про себе, інших членів поточних обставин і про навколишнє середовище. Також може бути і те, що сторони протиборства чи або одна із них витратила свої ресурси. Все це є

стимулом для знаходження рішення про стратегію та тактику подальшої поведінки [16].

Основні стратегії вирішення конфлікту – суперництво, співпраця, компроміс, пристосування та уникнення вирішення проблеми. Залежно від обраних стратегій можливе вирішення конфліктної ситуації способом силового підкорення (поступка опонента) або шляхом переговорів (компроміс або співпраця). Компроміс може бути досягнутий сприянням техніки відкритої розмови, а співпраця – з допомогою методу важливих переговорів. Стили поведінки в конфліктних ситуаціях безпосередньо впливають на психологічний клімат у колективі та згуртованість членів колективу [81].

У студентському віці особливо зростає потреба у спілкуванні з людьми та їхнє визнання. Ефективне вирішення проблем самосвідомості, самовизначення, самоствердження, що неможливе при відсутності спілкування та взаєморозуміння з навколишніми людьми. Засвоюючи навички соціального життя, у взаємодії з оточуючими студенти пізнають не тільки інших, а й себе. Потреба у комунікації допомагає встановленню різних взаємовідносин, розвитку приязні, приятелювання, спонукає обміну вмінням та навичками, думками, судженнями та позиціями у своїх інтересах.

Значення та характер взаємодії юнацького віку з усіма різновидами соціальних груп, характеризується вирішенням проблем, що пов'язані зі становленням та реалізацією їх як суб'єктів міжособистісних відносин у значних сферах життєдіяльності. Ціннісно-смысловий принцип комунікації відзначається в основній темі розмови партнерів, їх відносин між собою, у взаємному обговоренні особистих проблем чи інтересів, планів на майбутнє, у стосунках з друзями, викладачами, сім'єю [56].

Міжособистісні стосунки в студентському колективі є, в першу чергу, формою взаємодії між членами групи. Відносини типу «студент-студент» в середовищі освітньої установі належать до горизонтального рівня взаємодії, що характеризується глибинністю неформального спілкування, задоволенням

психологічних потреб, формуванням якостей характеру та властивостей особистості, на які впливають специфічні завдання професіоналізації. З формуванням міжособистісних відношень студентів пов'язані такі фактори, як світоглядна позиція, успіхи в навчанні, громадська активність, спільність поглядів та інтересів [126].

Для студентського віку властиві чуйність, романтизм, прагнення максимально проявити себе та підвищена динамічність соціального стану. І водночас нестача життєвого досвіду, поверхнєве сприйняття явищ, схильність до ефектних фраз та довірливість. Для студентів характерним є посилений розвиток потреби у встановленні контактів та спілкуванні з людьми, обумовлене активною взаємодією студентів з іншими соціальними групами та специфікою навчання і виховання у навчальному закладі [37].

І. Е. Стрелкова підкреслює, що необхідними критеріями дружнього спілкування студентському віці є глибоке взаєморозуміння, співчуття та активне співпереживання [50].

При характеристиці структури міжособистісних взаємин у студентському колективі детально досліджуються такі ознаки, як динаміка відносин, модальність взаємин та ступінь психологічної близькості індивідів.

Проведене дослідження Т. С. Сергійчик виділяє такі особливості міжособистісних відносин у студентському колективі:

- міжособистісні відносини студентів виникають на основі потреби у спілкуванні, яка є однією з домінуючих у юнацький період;
- залучення студента в систему міжособистісних відносин групи визначає початкові позиції його адаптації до навчального закладу;
- існує взаємозалежність між становищем студента у системі міжособистісних відносин та його академічною успішністю;

- динаміка природного розвитку міжособистісних відносин у студентському колективі впливає на якість процесу підготовки майбутнього спеціаліста та ін. [48].

Серед чинників, які впливають на утворення міжособистісних відносин у студентському колективі, особливо важливими виступають ті, що пов'язані з визначенням умов його життєдіяльності та успішністю підготовки спеціаліста. До таких факторів відноситься позиція лідера у колективі, групові норми, соціально-психологічний клімат, згуртованість, належність студентів до певних соціометричних категорій у колективі та інші фактори, що утворюють середовище для виховання майбутнього фахівця. Дослідження показало, що виділені чинники значною мірою зумовлюють продуктивність діяльності студентського колективу, сталість чи мінливість структури міжособистісних відносин у ньому, конфліктність та її характер, загальну задоволеність студентів своєю роботою та взаємовідносинами у колективі тощо.

О. В. Хухлаєва зауважує, що першим курсам університету своєрідна взаємодія всередині великих груп (від навчальної до всього потоку). Що часто відбувається навколо свят чи колективного відпочинку. Надалі студенти розподіляються у невеликі групи, враховуючи спільні інтереси. Головним завданням у спілкуванні починає виступати обмін інформацією. На останніх курсах навчання скорочується важливість колективів, значна увага приділяється діалогічній комунікації [52].

Тому на першому курсі до уваги береться залучення нового студента до спільного університетського життя. А поведінка першокурсників характеризується високою пристосованістю та пасивністю, у них ще відсутній роздільний підхід до своїх ролей.

Другому курсі властива інтенсивна освітня діяльність студентів, в життя яких залучаються всі форми навчання та виховання. В цей час другокурсники одержують загальну підготовку, що утворює їх різноманітні культурні запити та потреби.

Третій курс – починається спеціалізація у навчанні, укріплюється схильність до наукової роботи, що є відтворенням подальшого розвитку та поглибленням фахових інтересів студентів. Фактична важливість у спеціалізації зазвичай спричиняє скорочення сфери диференційних інтересів особистості. Отже, форми становлення особистості у навчальному закладі в основних принципах визначаються фактором спеціалізації.

На четвертому курсі відбувається перше справжнє знайомство зі спеціальністю під час проходження переддипломної практики. Четвертокурсникам властивий посилений пошук раціональних підходів і форм спеціальної підготовки, здійснюється переоцінка індивідом значних цінностей життя та культури.

П'ятий курс – перспектива швидкого і остаточного закінчення вищого навчального закладу, що утворює зрозумілі практичні установки на майбутній вид діяльності. З'являються нові стають більш актуальними цінностями та пов'язані з матеріальним та сімейним становищем, місцем роботи тощо. Студенти потроху відділяються від групових форм життя закладів освіти [46].

Під утворенням міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі Т. С. Сергійчик розуміє процес активного впливу викладача на взаємини студентів у групі через формування певних обставин для зміни їхньої структури та змісту. Важливість викладацької роботи з покращення міжособистісних відносин студентів полягає в тому, що будь-який колектив має виховну функцію, яка проявляється у передачі особистості деяких властивих їй якостей. У такий спосіб, студентський колектив є засадою для накопичення людьми позитивного соціального досвіду. Це означає, що група тільки тоді є сприятливим середовищем для індивідуального розвитку особистості, коли особа отримує сприятливий статус у системі міжособистісних взаємин [48].

Т. А. Железова пише, що нездатність адаптуватися до студентської групи призводить до виникнення таких властивостей у людини:

безініціативність, занижена самооцінка, роздратованість тим що відбувається. Тому потрібно створити позитивний вплив на здоровий психологічний клімат в групі і це завдання покладається на викладача, який застосовує вирішення групових задач, що залучають взаємну відповідальність. Формуванню сприятливої атмосфери в колективі допомагають ігрові форми навчання та соціально-психологічні тренінги. Викладач ставить за мету створити довірливі відносини у групі, допомогти з адаптацією студентів, продукувати їх соціально схвалювану поведінку на професійне самовдосконалення [53].

Вдале закінчення спільного групового навчального заходу, в якому взяли участь усі студенти, покращує міжособистісні стосунки. Колективне переживання досягнень об'єднує студентів, прибирає соціальні та економічні бар'єри між ними, злагоджує конфлікти, піддержує поліпшення внутрішнього мікроклімату групи. Постійна тісна взаємодія має відбуватися зі старостою, зважаючи на її розуміння статусно-рольової структури колективу та індивідуальних особливостей його учасників. До психологічно відокремлених студентів потрібно відноситися уважно та обережно, не підкреслювати публічно їх недоліки в оцінних судженнях [53].

А. Е. Варчев провів дослідження міжособистісних відносин у навчальних групах, в яких брали участь студенти різних курсів. Науковець, крім цілеспрямованого спостереження за життєдіяльністю студентських груп використовував різні соціально-психологічні методики: методичний прийом визначення неформальної внутрішньогрупової структури влади у контактному співтоваристві, соціометрія, референтометрія, техніка репертуарних грат, у модифікації М. Ю. Кондратьєва. Результатом досліджень стали дані про розподіл студентів у системі неформальної влади, особливості функціонування атракціонної структури взаємовідносин, а також дані, що розкривають характер референтних відносин, взаємооцінок членів групи та показники їх орієнтованості на статус [27].

Дослідником виявлено, що практично кожна студентська група має розвинену статусну внутрішньогрупову структуру, що включає три виражені статусні шари: лідери, аутсайди (ті хто не проявляють себе в житті колективу) та середньостатичні члени групи. При цьому високостатусні та середньостатусні члени групи адекватно оцінюють своє внутрішньогрупове становище та статус інших, особливо лідерів та аутсайдерів. Аутсайди досить часто правильно визначають свій низький груповий статус, але при цьому приблизно 40% випадків неадекватно завищують його до середньостатусної позиції.

За даними соціометричного дослідження, привабливими для членів групи є найчастіше лідери та середньостатичні учасники. При цьому на 2 та 4 курсах навчального закладу ці дані відрізнялися. Серед студентів 2 курсу – лідери отримали 15% усіх голосів, аутсайди - 14%, «середні» – 71%. У той час як на 4 курсі лідери становили 36% набраних балів, аутсайди отримали лише 6%, середньостатичні – 58%. Коефіцієнти взаємності в обох групах були близькі до середнього рівня і у різних курсів відрізнялися небагато. При цьому варто зазначити, що більшість взаємних оцінок здобули не «полярні» статусні категорії, а середньостатусні члени групи.

Результати референтометрії з різних груп показали відмінності. Так, на 2 курсі думка лідерів виявилася значущою для 27% учнів, аутсайдерів – для 15% студентів та «середніх» – для 67% студентів. На 4 курсі на думку лідерів орієнтується 41% студентів, середньостатусні значущі для 51%, та лише 8% референтометричного вибору отримали низькостатусні студенти. Загалом же, отримані дані свідчать про досить високу референтність усіх статусних категорій, але особливу значущість для груп мають, звичайно, високостатусні студенти. Однак, варто підкреслити, що в деяких ситуаціях значущість середньо статусної категорії зростає, і вона стає здатною вплинути на прийняття рішень, будучи груповою більшістю. Було встановлено, що самі лідери часто орієнтуються на думку саме середньостатусних учнів.

При цьому далеко не всі отримані дані в дослідженні референтометричних оцінок виявлялися взаємними. Найнижчі показники взаємної референтності було зафіксовано на 2 курсі. Крім того, було визначено, що часто члени групи розглядають характеристики своїх однокурсників не в контексті їхньої статусної приналежності, а як носіїв певних особистісних рис. Проте статус таки є значущим при ототожненні себе з групою. Підсумовуючи, дослідник робить висновок, що найбільший вплив у студентській групі мають високостатусні учні. При цьому, крім стійкої позиції в структурі неформальної влади, вони найчастіше є і найбільш привабливими в соціометричному плані студентами.

Середньостатичні учні займають також стабільне, стійке місце в навчальній групі. Крім того, ця статусна категорія відрізняється високим ступенем взаємності відносин, і саме її найбільше обирають з усіх статусних категорій у групі. Авторитетність думки приписується високостатусним членам групи. У ряді випадків і ситуацій саме середньостатичні студенти більшою мірою можуть вплинути, як на думку однокурсників при вирішенні значних групових задач, так і на спрямованість групового розвитку. Аутсайтери є найменш відданими членами групи і найчастіше це пов'язано з їхньою слабкою включеністю, як у систему міжособистісних взаємин, так і в навчальний процес загалом.

Отже, А. Е. Варчев вважає, що ефективне функціонування студентської групи залежить від психологічного самопочуття її членів, тобто, насамперед, від розвиненості та благополуччя системи неформальних внутрішньогрупових взаємозв'язків. Крім того, наголошується, що 2/3 студентів мають схильність як до співпраці, так і до кооперації, а також до компромісних вирішень проблем, які виникають, і що найважливіше прагнуть порозуміння з думкою оточуючих. Результати дослідження вказують і на той факт, що учасники цих груп, мають більше симпатії один до одного, ніж антипатії.

Слід зазначити, що результати досліджень проведених О.В Андріановим, Е.Л. Козубом, Я.Л. Коломінським та інших загалом перегукуються з результатами дослідження А.Е. Ірпінь. У їхніх роботах увага також приділяється динаміці взаємовідносин у спільнотах студентів на різних етапах навчання. Автори відзначають високу референтність, як самих міжособистісних відносин, так і загалом учасників групи. Наприклад, Ю. М. Кондратьєв у дисертаційному дослідженні аналізує особливості відносин зі «значущим іншим» у студентському колективі враховуючи те, як сприймає нижчий студент у внутрішньогруповій ієрархії вищого однокурсника та вищий студент нижчестоящого члена групи [27. С. 31].

Тому, можна сказати, що становлення особистості студента здійснюється саме в студентській групі, яка перебуває на певному етапі свого розвитку. Своєрідність розвитку особистості окреслюється рівнем розвитку групи. Студентські групи, які досягли рівня колективу, включають сприятливі умови для реалізації навчального процесу, що позначається на утворенні в студентів позитивних якостей особистості, необхідних сучасному спеціалісту.

1.3. Вплив дистанційного навчання на ефективність міжособистісних взаємовідносин студентської молоді

Сучасне суспільство було змушене майже повністю перейти на дистанційну форму навчання. Так зробили багато вищих навчальних закладів, заняття в яких почали проводитися віддалено в онлайн-форматі. Все це передбачає використання нових форм організації інформації, які зможуть забезпечити максимальне її сприйняття.

Дистанційне навчання виникло в середині 18 століття і було спрямоване на компенсацію недостатності традиційної освіти. Воно швидко розвивалося з курсів листування до випуску персональних комп'ютерів і застосування комп'ютерних мультимедійних додатків. Зрілість мережевих

технологій привела до того, що комп'ютери стали перевагою в поточній дистанційній освіті, яка забезпечує більше гнучкості та можливостей для навчання [77].

Дистанційне навчання було описане на американській освітній конференції в 1996 році, як система або процес, що з'єднує класифіковані навчальні ресурси та учнів [83].

На думку В. Л. Шатуновського та Є. А. Шатуновської, «дистанційне навчання – це навчальний процес, де взаємодія учня та викладача здійснюється через електронні канали передачі та отримання інформації (інтернет, електронна пошта), тобто без безпосереднього контакту між ними» [57].

Доктор педагогічних наук А. А. Андрєєв визначає дистанційну освіту як «синтетичну, інтегральну, гуманістичну форму навчання, що базується на застосуванні широкого спектру традиційних та нових інформаційних технологій та їх технічних засобів, що використовуються для доставки навчального матеріалу, його самостійного вивчення, організації діалогового обміну між викладачем та учнями, коли процес навчання не критичний до їхнього розташування у просторі та в часі, а також до конкретної освітньої установи» [5].

Метою дистанційного навчання, як і будь-якого навчального процесу, є залучення учнів до активної пізнавальної діяльності, спрямованої на досягнення кожним учасником освітнього процесу певних цілей, тобто оволодіння певною системою знань та вмінь [57, с. 53].

Дистанційні освітні технології – це освітні технології, які реалізуються в основному із застосуванням інформаційних та телекомунікаційних технологій [10, с. 12].

М. Сімонсон вказав на студентів, як на ключових учасників дистанційної освіти. Досвід, пізнання та стиль – це первинні індекси для вимірювання дистанційного навчання, в якому ставлення вважається найважливішим показником [88].

С. Е. Низомхонов виділяє основні положення дистанційного навчання, такі як:

1) організація процесу навчання на самостійній пізнавальній діяльності студента;

2) сама освіта, тобто передбачає активну пізнавальну самостійну розумову діяльність студента;

3) дистанційна освіта має бути особистісно-орієнтованою, що передбачає диференціацію та індивідуалізацію навчання залежно від психолого-педагогічних властивостей її учасників, що складно зробити без особистого контакту [39].

Д. М. Біллінгс з колегами зазначили, що дистанційне навчання можна поділити за часом і простором, в цілому представляючи його синхронним та асинхронним. Синхронна діяльність стосується кількох людей одночасно, що спілкуються в комп'ютерній мережі, наприклад відеоконференції, за допомогою яких користувачі можуть бачити зображення та чути голос один одного. Асинхронна описує взаємодію серед декількох осіб, де інформація зберігається і потім може бути прочитана, побачена або почута користувачами при зручному часі та місці. Підхід асинхронного навчання відрізняється часовою гнучкістю, де учні могли б поєднувати індивідуальне і спільне навчання [63].

Д. А. Абдуллаєв і З. М. Муцурова відзначають важливість комунікативної ролі дистанційного навчання. Процес навчання у вищому закладі складно уявити без регулярного навчального діалогу між викладачем та студентом, або студентом та студентом. Навчання, на відміну від самоосвіти, є діалогічним процесом за визначенням. У дистанційному навчанні навчальний діалог представлений телекомунікаційними технологіями в онлайн- та офлайн-форматах. Онлайн-технології дозволяють обмінюватися інформацією учасникам освітнього процесу в режимі реального часу, тобто відправлене повідомлення, досягнувши комп'ютера адресата, миттєво адресується на належний пристрій виведення. Офлайн-

технології дозволяють зберігати отримані повідомлення на комп'ютері адресата, який може переглянути отриману інформацію в будь-який час [1].

Онлайн-навчання є формою дистанційного навчання або дистанційної освіти, яка вже давно є частиною сучасного світу, стаючи найбільшим сектором дистанційного навчання за останні роки. Сьогодні існує кілька типів дистанційного навчання: заочні курси (проводяться через звичайну пошту з невеликою взаємодією), телекурси (де контент передається по радіо або телебаченню), курси на компакт-дисках (статичний комп'ютерний вміст), онлайн-навчання (курси на базі інтернету, що пропонуються синхронно та/або асинхронно) і мобільне навчання (за допомогою телефонів, аудіоплеєрів) [61].

Деякі дослідники описують певні переваги використання дистанційної освіти, що включають: зручність у навчанні; більш змістовні дискусії, що покращують розуміння змісту курсу; акцентування уваги на навичках письма; управління часом (незалежність і самодисципліна); вільна взаємодія та обговорення між студентами і викладачами, при цьому студенти більш активні, ніж пасивні. Залучення інноваційного навчання, яке зосереджено на студентах і збільшує різноманітність та креативність навчальної діяльності. Покращене оцінювання для викладачів, а саме час для більш ретельного вивчення роботи студентів; можливість задокументувати та записати взаємодію в інтернеті; здатність керувати оцінками в режимі онлайн; підвищення фізичних ресурсів, зменшення попиту на обмеження інфраструктури.

На противагу дистанційній, традиційну форму навчання можна охарактеризувати як процес безпосередньої взаємодії між педагогом та студентом, у результаті якого у останнього формуються певні знання та вміння на основі його власної активності [24, с. 480].

У процесі навчання та виховання відбувається розвиток різних психічних процесів та психічних властивостей особистості. Соціальне середовище є одним з основних факторів, що впливають на психоемоційний

стан, тому в освітньому процесі важливо підтримувати емоційний добробут та психологічний комфорт кожної дитини [14, с. 254].

А. В. Чікерінг та З. Ф. Гамсон виділили сім принципів належної практики в переддипломній освіті, що включають:

- контакт між студентами та викладачами;
- співпраця між студентами;
- активне навчання;
- оперативний зворотний зв'язок;
- час на виконання завдання;
- високі очікування від освіти;
- повага до різноманітних навичок і способів навчання [67, с.3].

З вищезазначеними принципами досконалості у навчанні пов'язаний принцип безпосередньої поведінки вчителя, який заснований на ранніх роботах М. Вінера і А. Мехрабіана. Безпосередність може характеризуватися кількістю відчуті фізичної та/або психологічної близькості між людьми. Сюди входять посмішка, розслаблена поза і положення тіла, розповідь з прикладами, використання гумору та інтонація голосу. Дослідники пов'язують безпосередню поведінку вчителя з позитивними результатами навчання учнів. Даний принцип отримав подальший розвиток у концепції соціальної присутності [91].

Соціальна присутність – це ступінь, за якою індивід сприймається як «реальна особа» в опосередкованому спілкуванні. Безпосередня поведінка збільшує соціальну наявність. Дослідження соціальної присутності та комп'ютерно-опосередкованого спілкування показали, що незважаючи на низьку соціальну наявність у середовищі, користувачі комп'ютерних мереж можуть проектувати свої ідентичності, «справжні» чи «псевдо», відчуваючи присутність інших в інтернеті та створюючи спільноти із загальноприйнятими нормами [75].

Дистанційне навчання має багато переваг, воно дозволяє людям підключатися без просторових обмежень, економить зусилля і час учнів та вчителя, позбавляючи від необхідності зустрічатися в навчальному закладі. Таким чином допомагаючи подолати проблему часу і місця. При цьому збільшується ефективність людського мозку під час роботи та навчання. І у такий спосіб, студент може отримати користь від дистанційної освіти, перебуваючи вдома або на робочому місці та у відповідний час.

Тим не менш, суспільство замислюється про недоліки цієї системи, враховуючи складність її застосування. Причин такої складності багато, першочерговою з яких є неготовність до використання системи, а також страх перед ризиками дистанційного навчання. Надмірне використання технологій негативно впливає на фізичне, психічне, емоційне та соціальне здоров'я, що, у свою чергу, призводить до такої патологічної поведінки, як залежність від технологій та слабкість соціальних навичок.

За останні 20 років було проведено багато експериментів щодо застосування онлайн-навчання у вищих навчальних закладах, де проходять різноманітні курси та навіть повні програми бакалаврату і магістратури, які надаються через інтернет платформи. Але вимушений перехід у зв'язку з пандемією коронавірусу на дистанційний формат навчання став новим викликом для студентів. Враховуючи те, що за денною формою навчання вони іноді схильні до розвитку психічних розладів, то в умовах пандемії це супроводжувалося соціальним дистанціюванням, підвищенням уваги ЗМІ до даної проблеми та брак інформації про нову інфекцію, що лише погіршило ситуацію [74].

Також у процесі дистанційного навчання більшість учнів були змушені самостійно вивчати новий матеріал, причому процес цього вивчення не був спеціально організований педагогами і не супроводжувався консультуванням.

Як зазначає Б. А. Намаканов, істотним недоліком дистанційного навчання є відсутність прямого контакту (без використання технічних засобів

зв'язку – відео та аудіо) між викладачем і студентом та між студентами, що знижує якість освіти і може бути причиною поведінкових розладів учнів та заважати їх соціалізації [38].

П. Маджумдар з колегами відзначають, що хронічний стрес, викликаний пандемією, призвів до частішої появи у студентів таких симптомів, як головний біль, безсоння, проблеми з травленням, гормональний дисбаланс, втома та різні інші розлади, що позначалися на їх міжособистісних взаємовідносинах. А саме з'явився ефект унікаючої поведінки, що характеризується бажанням спілкуватися з іншими та проводити час на самоті. Також студенти показали зниження когнітивної активності, уваги, концентрації та мотивації відвідувати заняття [84].

Цю інформацію підтверджує робота С. Х. Ахмад та інших авторів, які досліджували психосоматичний вплив цифрових інструментів на самопочуття студентів, що використовуються в дистанційній освіті. В результаті аналіз виявив, що для більше половини студентів онлайн-освіта вплинула на їх звичний режим сну, погоджуючись з твердженням, що тривале використання електронних засобів навчання часто призводить до нервозності та напруженості. В результаті більшість опитуваних заявили, що не рекомендують продовжувати використовувати модель дистанційного навчання, оскільки воно шкідливе для здоров'я в соціально-психологічному плані [76].

Однією з основних проблем, з якою стикаються студенти під час дистанційного навчання, які описали Х. Дзакірія та Р. М. Ідрус, є втрата взаємодії обличчям до обличчя. Відомо, що взаємодія в звичайній освітній установі відбувається між учнями, викладачем та освітнім змістом, однак, використання програм та інструментів для навчання онлайн робить взаємодію більш складною. Тобто, студентам на дистанційному навчанні необхідно складати заліки, іспити, виконувати завдання, та спілкуватися зі своїми викладачами і однолітками, використовуючи різноманітні

технологічні інструменти, які деяким учням не вистачає навичок та вміння працювати з ними, що негативно позначається на їх процесі навчання [69].

Р. Брітт наголошує, що втрата соціалізації під час дистанційного навчання є ще однією серйозною проблемою. У цьому режимі, студенти взаємодіють один з одним лише в цифровому вигляді, що потенційно впливає на обмін думками та знаннями. Крім того, спостерігаючи відсутність соціалізації було виявлено, що деякі студенти відчують психічні проблеми, такі як тривогу та депресію. Опитування, проведене в березні 2020 року серед студентів вищих навчальних закладів США показало що 75% учасників повідомили про відчуття тривоги та депресії через ізоляцію при дистанційному навчанні [65].

Дослідження, що здійснено А. Іраваном, Д. Двісоною та М. Лестарі виявило, що студенти університету Мулавармана в Індонезії під час онлайн-навчання відчували тривогу, нудьгу та зміни настрою через безліч завдань, які від них вимагають [79].

Спостереження, проведені щодо автономних систем дистанційного навчання, показало, що незважаючи на відстань студенти продовжують стикатися з проблемами, які впливають на їх навчання. Вони включають недостатність часу для виконання завдань, відсутність навичок і вчасного зворотного зв'язку з викладачами та недостатність технічної підтримки.

В Україні І. Ф. Прокопенко і С. В. Бережна провели дослідження для визначення труднощів, з якими стикаються студенти під час дистанційного навчання. Дослідники виявили кілька проблем, які вплинули на психологічне благополуччя учнів, в тому числі відсутність спілкування віч-на-віч, відсутність практичних уроків, значне збільшення завдань, брак часу на виконання завдань [43].

Таким ж чином у Саудівській Аравії Р. А. Моавад проаналізував занепокоєння та страхи студентів в Університеті короля Сауда на фоні пандемії. Результати показали, що 32% опитуваних були стурбовані тим, як їх будуть оцінювати та характером онлайн іспитів. Підключення до інтернету

та пов'язані з ним послуги вплинули на 17%, а інші мали проблеми з використанням онлайн-платформ. Труднощі з навчанням та вивченням лекцій на відстані торкнулося 16% цих студентів [87].

Аналізи Альперт Вільям Т., Кеннет А. Коуча та багатьох інших дослідників показують, що студенти на онлайн-навчанні мають нижчі показники завершення курсу та підсумкові оцінки, низькі ознаки наполегливості та збільшення курсу повторення. Крім того, це дослідження показує й те, що негативний вплив онлайн-навчання найбільш яскраво виражений для студентів з нижчими соціально-економічними можливостями, а також для академічно слабких студентів [60].

Б. Л. Кастрман зі своїми колегами використовує дані державного університету для дослідження ефективності студентів на особистих курсах під час онлайн-освіти. Використовуючи студентську модель з фіксованим ефектом, автори виявили, що студенти краще навчалися на очній формі навчання порівняно з онлайн [64].

Хоча проведені на сьогоднішній день дослідження підтверджують ймовірні негативні наслідки різкого переходу на онлайн навчання, також варто відзначити, що існує кілька причин, чому величина цього ефекту може бути не такою глибокою, як очікувалось. Наприклад, комбінований перехід на дистанційне навчання, віддалена робота і навіть втрата роботи могли значно збільшити доступність часу для навчання студентів.

Онлайн-освіта потребує більш високого ступеня автономності серед учнів, ніж очні курси, що може бути складним для слабших у навчанні студентів. Відсутність особистої взаємодії в інтернеті може призвести до відчуття ізоляції та відокремленості від навчального співтовариства, і ускладнити для них взаємодію з однолітками та викладачами [71].

Досліджуючи ці проблеми науковці розробили кілька стратегій сприяння більшому відчуттю міжособистісного зв'язку та більшій взаємодії в онлайн-курсах. Наприклад, проект «Компас» збільшив частоту синхронних

занять і акцентував увагу на збільшенні частоти міжособистісних взаємовідносин між викладачами та студентами.

Д. Сюй, та С. Айххорн досліджуючи вплив надання студентам можливостей для особистих робочих годин і більш частого цифрового спілкування з викладачами, виявили, що ці покращення взаємодії студентів призвели до кращої продуктивності [68].

С. Джованелла розглядала наслідки переведення освітніх процесів з фізичного на повністю віртуальний в університетах. Результати показали, що студенти які пропускали свої лекції та заняття віч-на-віч, раптовий перехід від очного до віртуального навчання сприйняли позитивно. Це свідчить про те, що студенти можуть прийняти онлайн-навчання при правильному управлінні [59].

В результаті аналізу наукової літератури можна констатувати наступне:

1. У процесі дистанційного навчання збільшилося навчальне навантаження та тривалість виконання домашніх завдань.

2. У процесі дистанційного навчання учням було недостатньо комунікації як із викладачами, і з однолітками, що негативно позначилося на перебігу таких психічних процесів, як сприйняття, увага, пам'ять і мислення.

3. Навчання в режимі онлайн негативно позначилося на загальному самопочутті студентів, погіршення настрою відбулося у більшості з них. Більшість учнів не хотіли б використовувати дистанційну форму навчання в подальшому. Також присутні проблеми у збереженні та зміцненні не тільки психічного, а й фізичного здоров'я, в умовах дистанціювання як освітньої діяльності, так і всієї життєдіяльності.

4. Потрібно розробляти та вводити вдалі стратегії для покращення міжособистісних взаємовідносин студентів після дистанційного навчання.

Висновки до першого розділу

Міжособистісні взаємовідносини відіграють вагомую роль в нашому житті ще з дитинства, покращуючи фізичне та психічне самопочуття. Під цим поняттям розуміється зв'язок між партнерами взаємодії, що виявляється в особливостях та способах впливів один на одного у процесі спілкування. Воно поділяється на виробничі, побутові, формальні та неформальні види та етапи, такі як: знайомство, приятелювання, дружба, кохання, уникнення та розірвання.

Міжособистісні конфлікти, які можуть виникнути у взаємодії охоплюють практично всі сфери людських відносин. Вони зароджуються внаслідок хибних вчинків опонентів, та можуть мати як усвідомлений так і не усвідомлений характер. Інструментом відносин виступає спілкування, що є взаємодією між співрозмовниками, для передавання інформації у будь-якій формі.

Характер міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі впливає на успішність їх навчання, адже в цей період зростає потреба у взаємодії з оточуючими через самоствердження у суспільстві. Спілкування в студентській групі допомагає встановити контакти різного виду з оточуючими, сформувані власні погляди та міркування, обмінюватися досвідом і навичками.

Дистанційне навчання, з яким зіткнулися студенти сучасного світу вплинуло на їх взаємодію та життя взагалі. Втрата взаємодії обличчям до обличчя позначилося на зниженні успішності у навчанні та на самопочуття особистості. Деякі студенти під час онлайн-навчання відчували тривогу та депресію, безсоння, та головний біль. Що позначилося на їх усвідомленому уникненні взаємодії з оточуючими.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ПІСЛЯ НАВЧАННЯ В ДИСТАНЦІЙНИХ УМОВАХ

2.1. Методичне забезпечення та організація дослідження особливостей міжособистісних взаємовідносин студентів після навчання в дистанційних умовах

В ході емпіричного дослідження особливостей міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі на першому етапі були обрані чотири методики.

Перша діагностика – методика «Спрямованість особистості в спілкуванні» С. Л. Братченка для визначення стилю зазначеного феномену. Стиль спілкування – це індивідуально постійна форма поведінки особи в комунікації, яка виступає в різних умовах взаємодії. Наприклад: у відносинах, на роботі, в ролі батьків, керівника, у потрібності прийняти необхідні рішення.

Опитувальник складається з 20 запитань та 6 відповідей. В яких подані варіанти поведінки в різних життєвих ситуаціях. Потрібно обрати для кожної ту відповідь, яка імпонує людині найбільше. При цьому є можливість дописати в №6 свою, якщо із запропонованих ніяка не співпадає з реальними діями досліджуваного [22].

За С. Л. Братченком існує 6 шкал спрямованості особистості в спілкуванні:

1. Діалогічний стиль – характерне рівноправне, етичне міжособистісне спілкування. Увага приділяється взаєморозумінню, підтриманню довірливої атмосфери та повазі іншої думки. Відбувається саморозкриття, творчий розвиток і встановлення дружніх, партнерських відносин. Це найбільш ефективний стиль спілкування.

2. Авторитарна спрямованість людини – співрозмовник віддає перевагу домінуванню в розмові, підпорядкуванню її своїм поглядам. Присутня знехтування чужими словами, діями, небажання йти на поступки іншому.

3. Маніпулятивний стиль. Для нього притаманне використання розмови та людини собі на користь. Співбесідник як засіб досягнення цілей: щоб дізнатися необхідної інформації, домогтися певних дій.

4. Конформна спрямованість особистості, коли людина готова найчастіше відкинути свої погляди, цілі, плани в угоду партнеру по спілкуванню. З усім погоджується, не виявляє ініціативи та зацікавленості.

5. Альтероцентричний стиль комунікації. Відбувається повна відмова від своєї точки зору, на користь іншого. Для людини головне краще зрозуміти цілі співрозмовника, навіть забуваючи про свої. Повна заінтересованість чужою думкою та діями.

6. Індиферентна спрямованість – повне ігнорування особистістю спілкування. Воно знецінюється і виштовхується з уваги людини [22].

Друга методика – тест оцінки рівня спілкування Ряховського В.Ф., що дозволяє дослідити рівень комунікабельності людини, її здібності встановлювати, підтримувати та розвивати особисті та ділові відносини з оточуючими людьми. Досліджуваному потрібно відповісти на 16 питань, використовуючи три варіанти відповідей – «так», що має два бали, «інколи» – один, та «ні» – нуль балів [25].

Отримані результати додаються і звіряються за сімома шкалами:

1. 30-32 бали. Свідчать що особистість некоммунікабельна та недружелюбна, оточуючим зазвичай важко спілкуватися з такими людьми, на них важко покластися при необхідності. Компанії викликають паніку та вибивають з рівноваги.

2. 25-29 балів. Особа замкнута, мовчазна, зазвичай перебуває в самотності, маючи мало друзів. Спілкування обтяжує та інколи нервує.

3. 19-24. Такі люди в міру товариські, незнайома група є для них прийнятною, але знайомства проходять дуже обережно. Також уникають будь-яких конфліктів.

4. 14-18 балів. Здатність до спілкування говорить про допустиму допитливість, бажання слухати співбесідника, вміння підтримати дискусію з відстоюванням своєї точки зору без суперечок. Але гучні компанії або неочікувані події викликають деякий дискомфорт

5. 9-13 балів. Особа дружелюбна, постійно проявляє зацікавленість до різних тем та говірливість, відкрита новим знайомствам та допомозі іншим. Може рознервуватися, але так ж і швидко заспокоїтися.

6. 4-8 балів. Людина дуже товариська, що інколи нервує співрозмовників, завжди хоче бути в центрі уваги, знати все що відбувається, але серйозні теми можуть викликати головний біль. Коли береться за якусь нову справу то може не довести її до завершення.

7. 3 бали або менше. Такі комунікативні навички викликають проблеми, через постійно балакучість і зацікавленість до тих тем, які таку особу не стосуються. Можуть обговорювати теми в яких взагалі не компетентні, часто стають учасниками конфліктів. Характеризуються бурхливою емоційністю, образливістю через принципи. Таким людям потрібно попрацювати зі своїм вмінням спілкуватися [25].

Таким чином від 0 до 8 балів – висока, проблемна комунікабельність, від 9 до 24 – середня, нормальна комунікабельність, від 25 до 32 – низькі навички саіспілкування.

Третя діагностика – тест ТКІ (Томас-Кілманн) на дослідження поведінки у конфліктній ситуації. Методика вміщає 30 пар тверджень, що стосуються різних стилів поведінки людини у конфлікті. З кожних двох речень треба обрати одне, яке найвірогідніше зображує ставлення опитуваного до конфлікту.

Бали, набрані за п'ятьма шкалами, дають розуміння тенденції прояву відповідних форм поведінки у суперечках. Домінуючим вважається тип, де

набрано найбільша кількість балів (від 8 до 12), слабо виражене – від 0 до 4, 5 – 7 - середнє [81].

Кеннет Томас виділяє п'ять способів врегулювання конфліктів:

1) Конфронтація – конкуренція, протиборство, коли переслідуються власні інтереси, не враховуючи поглядів іншої сторони. Орієнтовано на використання влади, тиску, суперечок для відстоювання своєї позиції. Може переходити в затягування проблеми та мати незадовільні наслідки.

2) Компроміс – часткові поступки обох позицій, конфліктуючі відмовляються від частини вимог та знаходять якесь доцільне, взаємоприйнятне рішення, що може їх задовольнити. Є серединою між конфронтацією та пристосуванням. У деяких випадках цей тип може виступати розділенням різниці між двома позиціями, обмін поступками або пошук швидкого середнього рішення.

3) Пристосування – повна протилежність конкуренції, коли одна людина повністю ігнорує власні погляди, щоб задовольнити іншу. Підкорення наказу іншої людини з елементами самопожертви. Обрати таку тактику врегулювання конфлікту може змусити усвідомлення своєї неправоти, малозначність проблеми, залежність від опонента або бажання зберегти нормальні відносини.

4) Уникнення – ухилення від конфліктної ситуації, обхід проблеми чи тривожної ситуації з найменшими втратами. Особа не переслідує ні свої власні інтереси, ні інтереси іншої сторони. Відзначається згасанням конфлікту, саме питання також може бути відкладене до кращих обставин. Використовується при відсутності часу чи бажання брати участь в суперечці.

5) Співпраця – найбільш ефективна стратегія поведінки, яка розраховує продуктивну спільну роботу, при цьому інша сторона стає союзником. Є повною протилежністю ухиленню та конфронтації. Характеризується наполегливістю та взаємопідтримкою, передбачає знаходження творчого рішення, яке б задовольняло обох людей. Може мати форму дослідження розбіжностей та інших поглядів [81].

Четверта методика – діагностика перешкод при встановленні емоційних контактів у спілкуванні В. В. Бойка, що дозволяє виявити проблеми які перешкоджають міжособистісній взаємодії у повсякденному житті. Такими бар'єрами він називав п'ять категорій: нездатність керувати емоціями, неадекватний прояв емоцій, емоційна нерозвиненість, домінування негативних емоцій, небажання зближуватися з іншими. Про переважання тієї чи іншої групи можна говорити, якщо підслідний набрав більше 3 балів [7].

Методика має 25 питань з відповіддю так – 1 бал, або ні – 0. Висновок ґрунтується на сумі набраних оцінок за рівнем емоційної ефективності.

Перший рівень від 0 до 2 балів – опитуваний погано бачить себе зі сторони, або відповідав не чесно при проходженні тесту.

Другий рівень – 3-5 балів говорять, що емоції не заважають в комунікації зі співрозмовником.

Третій рівень від 6 до 8 – є інколи часткові труднощі в міжособистісній взаємодії.

Четвертий рівень – 9 – 12 балів – емоції можуть ускладнювати взаємодію з іншими людьми.

П'ятий рівень від 13 балів свідчить про значну складність у спілкуванні через високу емоційність [7].

Ми взяли за завдання перевірити кореляційний зв'язок показників за коефіцієнтами Фехнера та Спірмена. А саме залежність між компромісом, як способом врегулювання конфліктів, маніпулятивним стилем спілкування, середнім рівнем комунікації та нездатністю керувати емоціями.

Коефіцієнт кореляції Фехнера заснований на порівнянні поведінки відхилень окремих значень факторної та ефективної характеристик від їх середнього значення. Коефіцієнт Фехнера розраховується за формулою:

$$K_{\Phi} = \frac{n_a - n_b}{n_a + n_b}$$

Де сума a – загальна кількість збігів знаків відхилень, сума b – загальна кількість невідповідностей знаків відхилень. Коефіцієнт Фехнера може бути від -1 до $+1$. Якщо $K_{\phi} = 1$, то можлива наявність прямого зв'язку, а навпаки $K_{\phi} = -1$ говорить про можливу наявність зворотного зв'язку.

Етапи обчислення:

1. Розрахуйте середнє значення показників X (результати однієї методики) та Y (результати другої методики).
2. Визначте ознаки відхилень окремих значень від середнього фактора ($-$ та $+$).
3. Вкажіть значення a і b при відповідних збігах.
4. Обчисліть за формулою.

Значимість коефіцієнта кореляції знаків знаходимо за t таблицею Стьюдента.

У нашому випадку $t_{\text{табл.}} = 1,94$ для вибірки в 40 студентів.

Коли $\text{темпр.} > t_{\text{табл.}}$, то зв'язок відсутній, якщо $\text{темпр.} < t_{\text{табл.}}$, то залежність не значуща.

Ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена є непараметричною мірою рангової кореляції (статистична залежність рейтингу між двома змінними). Названий на честь Чарльза Спірмена, він часто позначається грецькою літерою « ρ » і в основному використовується для аналізу даних. Вимірює силу і напрям зв'язку між двома оціненими змінними.

Спосіб – обчислення коефіцієнта:

1) Проранжуйте два набори даних. Ранжування досягається шляхом надання рейтингу «1» найбільшому числу в стовпці, «2» другому за величиною значенню тощо. Найменше значення в стовпці отримає найнижчий рейтинг. Це потрібно зробити для обох наборів вимірювань. Рівні бали отримують середній (середній) ранг.

2) Знайдіть різницю в рангах (d): Це різниця між рангами двох значень у кожному рядку таблиці. Ранг другого значення віднімається від рангу першого.

3) Квадрат різниці (d^2) Щоб видалити від'ємні значення, а потім підсумувати їх (d^2).

4) Обчисліть коефіцієнт (ρ). Відповідь завжди буде між 1,0 (ідеальна позитивна кореляція) і -1,0 (ідеальна негативна кореляція).

У математичних записах формула рангу Спірмена виглядає так:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^2 - n}$$

Чим ближче ρ до +1 або -1, тим сильніша кореляція. Ідеальна позитивна кореляція дорівнює +1, а ідеальна негативна кореляція -1.

Тепер застосовується додаткова техніка, щоб перевірити значущість відносин. Значення ρ потрібно знайти в таблиці значущості рангу Спірмена. Для цього треба визначити «ступені свободи», які потрібно використовувати. Це кількість пар у вибірці мінус 2 ($n-2$). Якщо $\rho_{\text{табл.}} < \rho_{\text{емпр.}}$ то зв'язок є значущим, $\rho_{\text{табл.}} > \rho_{\text{емпр.}}$ – не є значущим.

У нашому випадку $\rho_{\text{табл.}} = 0,313$, при вибірці в 40 студентів.

Другий етап становить визначення вибірки емпіричного дослідження. Для цього були опитані 40 студентів-психологів 2-4 курсів Чорноморського національного університету імені Петра Могили віком від 19 до 22 років.

2.2. Результати та інтерпретація діагностики міжособистісних взаємовідносин студентів після дистанційного навчання

Третій етап емпіричного дослідження передбачає зріз серед 40 студентів за допомогою двох вищезазначених методик. За першою діагностикою С. Л. Братченка на визначення стилю спілкування, в ході підрахунку даних за обраною вибіркою, маємо результати, які представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати методики на спрямованість особистості в спілкуванні

№	Діалогі- чний	Авторита -рний	Маніпуля- тивний	Конфо- рмний	Альтероце нтричний	Індифере- нтний
1.	0	5	4	4	3	4
2.	0	3	7	2	2	6
3.	0	5	10	2	1	2
4.	0	6	8	2	0	4
5.	0	7	6	3	1	3
6.	0	4	6	4	3	2
7.	0	3	6	3	2	6
8.	0	6	6	3	3	1
9.	0	6	4	5	4	1
10.	0	4	7	5	1	3
11.	0	3	7	1	4	5
12.	0	5	3	5	3	3
13.	0	3	4	6	5	2
14.	0	0	4	5	7	4
15.	1	3	2	8	3	3
16.	6	5	2	2	2	3
17.	0	0	4	5	3	8
18.	3	1	7	3	0	6
19.	0	3	6	5	4	1
20.	2	2	8	2	2	4
21.	0	6	5	3	2	4
22.	0	3	3	7	7	0
23.	0	2	2	7	4	5

Продовження табл. 2.1.

24.	0	7	2	7	3	1
25.	0	2	9	5	1	3
26.	1	3	4	3	6	3
27.	0	6	5	2	1	6
28.	1	3	4	2	6	4
29.	7	3	6	3	1	0
30.	0	5	3	4	4	4
31.	3	3	7	2	3	2
32.	2	5	3	4	6	0
33.	2	3	4	4	3	2
34.	0	3	6	2	5	4
35.	0	5	11	3	0	1
36.	0	0	12	5	1	2
37.	1	2	3	4	4	6
38.	2	1	7	3	5	2
39.	5	4	3	5	0	3
40.	1	1	8	4	3	3
C/A	1	4	5	4	3	3

Розглядаючи дані таблиці – в діалогічній спрямованості особистості 6 людей набрало 1 бал, 2 – 4 бали, у двох оцінка 3, 1 особа – 5, по одному досліджуваному 6 та 7, всі останні – 0. В авторитарному стилі спілкування 1 бал отримали троє, 2 – четверо, у 13 опитаних – 3, у 4 – 4, оцінку 5 набрало 7 студентів, 6 отримало п'ятеро, 7 у 2 людей. По маніпулятивному типі чотири особи набрало 2 бали, оцінка 3 у 6, восьмеро отримало 4, троє – 5, 7 досліджуваних 6 балів, а 6 – 7, у 3 – 8 балів, по одній особі – 9, 10, 11, 12. Результати конформної спрямованості особистості говорять нам, що оцінки 2 і 3 і 5 у дев'ятьох осіб, 8 людей набрали 4 бали, по одному на 6 та 8, 7 у 3

опитаних. Альтероцентричний стиль показує 1 бал у 7, 2 бали – 5, 3 у одинадцяти, шестеро – 0 і 4, дві особи отримало 5 та 7, оцінка 6 характерна 3. В індіферентному типі результат 1 у п'ятьох, 2 – сімох, 10 досліджуваних – 3, 4 бали у 8, двоє набрало 5, у шістьох 5, 8 у одного, 0 балів у 3.

Аналіз отриманих результатів показує, що по середньому арифметичному найбільше балів досліджувані набрали в маніпулятивному стилі спілкування – 6, найменше – в діалогічному, де оцінка становить 1 (детально середнє арифметичне оцінок по методиці Братченка можна побачити на рис. 2.1.). У конформному та авторитарному типі – 4. Альтернативному та індіферентному характерна оцінка 3.

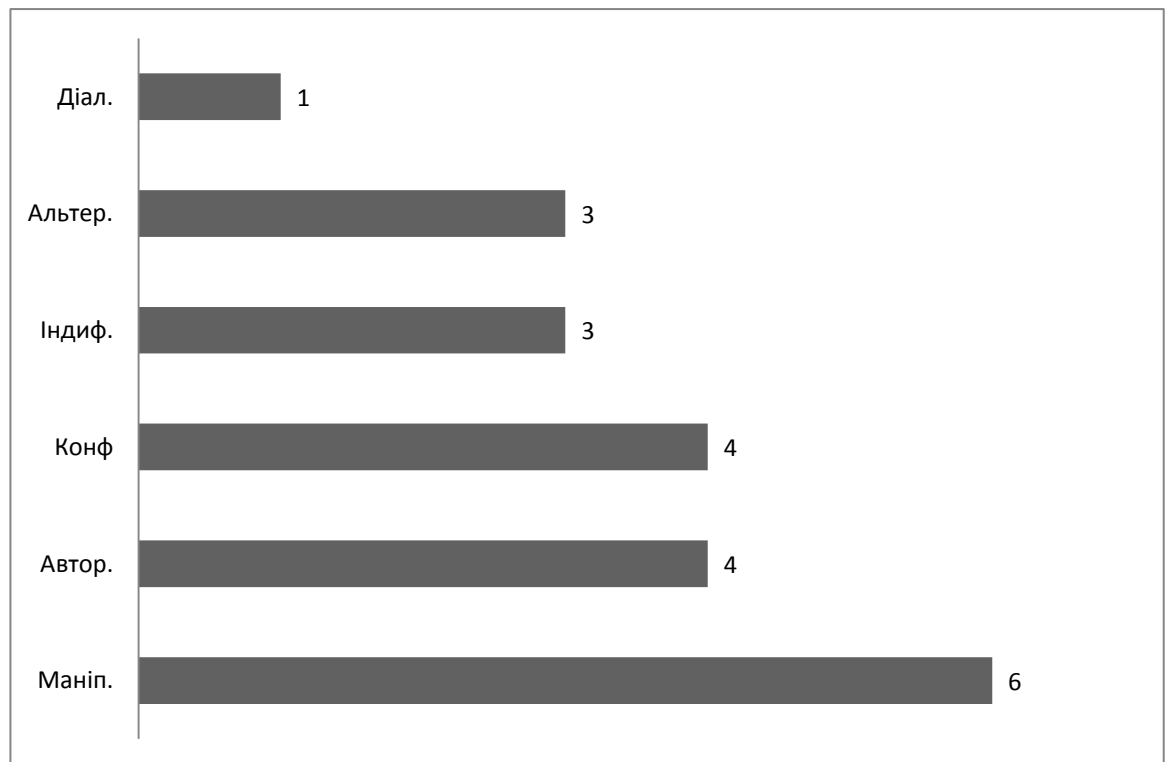

Рис. 2.1. Середнє арифметичне набраних балів за методикою Братченка

Таким чином, люди віддають перевагу маніпулятивному стилю спілкування, що характеризується впливом на співрозмовника, з цілю використати розмову та партнера на свою користь, досягнути своїх бажань. Людина намагається взяти ситуацію в свої руки і встановити контроль над

поведінкою та думками партнера. Він усвідомлюється не як цілісна особистість, а як індивід з потрібними та бажаними властивостями. Здійснюється цей стиль приховано, щоб інша особа не помітила.

За другою методикою на дослідження рівня комунікабельності людини В. Ф. Ряховського отримано результати, які представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати дослідження рівня спілкування особистості

№	Бали	Шкала комунікабельності
Опитуваний 1	21	Середня
Опитуваний 2	14	Середня
Опитуваний 3	8	Висока
Опитуваний 4	20	Середня
Опитуваний 5	7	Висока
Опитуваний 6	16	Середня
Опитуваний 7	23	Середня
Опитуваний 8	19	Середня
Опитуваний 9	25	Низька
Опитуваний 10	9	Середня
Опитуваний 11	14	Середня
Опитуваний 12	8	Висока
Опитуваний 13	11	Середня
Опитуваний 14	10	Середня
Опитуваний 15	22	Середня
Опитуваний 16	23	Середня
Опитуваний 17	29	Низька
Опитуваний 18	10	Середня
Опитуваний 19	12	Середня
Опитуваний 20	17	Середня

Продовження табл. 2.2.

Опитуваний 21	28	Низька
Опитуваний 22	18	Середня
Опитуваний 23	19	Середня
Опитуваний 24	13	Середня
Опитуваний 25	6	Висока
Опитуваний 26	24	Середня
Опитуваний 27	25	Низька
Опитуваний 28	20	Середня
Опитуваний 29	9	Середня
Опитуваний 30	15	Середня
Опитуваний 31	27	Низька
Опитуваний 32	20	Середня
Опитуваний 33	9	Середня
Опитуваний 34	18	Середня
Опитуваний 35	15	Середня
Опитуваний 36	14	Середня
Опитуваний 37	26	Низька
Опитуваний 38	17	Середня
Опитуваний 39	11	Середня
Опитуваний 40	19	Середня
С/А	17	Середня

З таблиці ми бачимо, що середнє арифметичне балів складає 17, що означає переважно середній рівень комунікабельності, який, як зазначено на рис. 2.2., мають 30 опитуваних, низький у 6, а високий у 4.

При цьому бали різняться від 6 до 29. По одному респонденту набрало 6, 7, 12, 13, 16, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29 балів, оцінка 9 у трьох студентів, у двох – 8, ще у двох піддослідних – 10, 11 балів набрало дві людини, троє –

14, двоє – 15, 17 балів мають двоє студентів, ще двоє – 18, 19 отримало 3 опитуваних, 20 мають також троє, 23 бали у двох осіб, та ще у двох – 25.

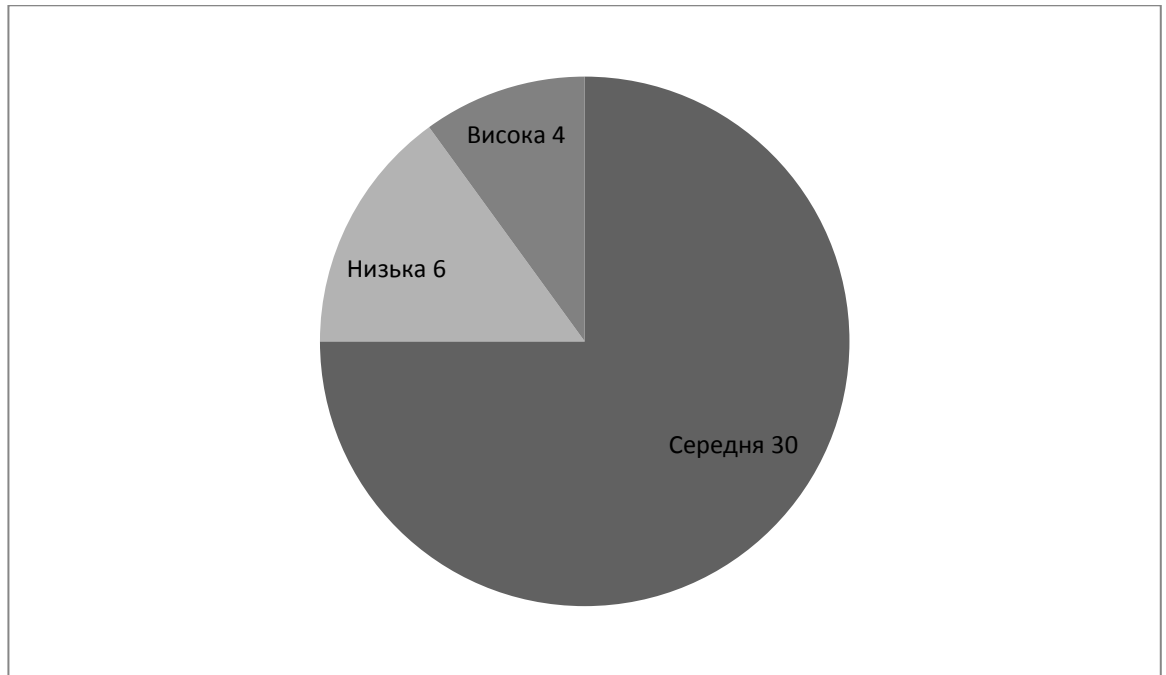

Рис. 2.2. Результати діагностики Ряховского В. Ф за кількістю опитуваних

Отже, респонденти мають здебільшого середній рівень спілкування, що говорить про їх товариськість, здатність підтримати розмову, вміння слухати і надавати підтримку та допустиму допитливість.

За третьою методикою на дослідження поведінки у конфліктній ситуації Томаса-Кілманна отримано результати, які представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати діагностики поведінки у конфліктній ситуації (ТКІ)

№	Конфронтація	Компроміс	Пристосування	Уникнення	Співпраця	Вид
1.	6	4	6	6	8	С
2.	2	10	2	7	9	Ком
3.	6	7	6	6	5	Ком

Продовження табл. 2.3.

4.	1	9	6	8	6	Ком
5.	1	8	6	7	8	С
6.	8	7	5	5	5	Кон
7.	3	5	9	8	5	П
8.	5	7	4	4	10	С
9.	3	5	7	9	6	У
10.	4	11	3	3	9	Ком
11.	4	7	6	5	8	С
12.	3	5	9	8	5	П
13.	5	6	6	7	6	У
14.	8	7	5	5	5	Кон
15.	3	9	8	5	5	Ком
16.	9	11	2	3	5	Ком
17.	3	7	4	5	11	С
18.	5	5	8	7	5	П
19.	2	5	8	9	6	У
20.	3	8	6	6	7	Ком
21.	6	7	4	4	9	С
22.	10	9	2	3	6	Кон
23.	3	3	11	8	5	П
24.	2	2	8	11	7	У
25.	4	7	5	5	9	С
26.	5	9	4	4	8	Ком
27.	10	6	4	4	6	Кон
28.	6	8	5	5	6	Ком
29.	4	7	5	4	10	С
30.	4	5	9	6	6	П

Продовження табл. 2.3.

31.	6	10	3	3	8	Ком
32.	3	4	8	9	6	У
33.	8	6	5	5	6	Кон
34.	5	7	5	5	8	С
35.	6	8	5	5	6	Ком
36.	7	9	3	3	8	Ком
37.	3	5	10	7	5	П
38.	4	4	8	10	4	У
39.	4	9	5	5	7	Ком
40.	3	9	5	5	8	Ком
	4,7	7	5,8	5,9	6,8	С/А

Розглядаючи результати таблиці, можна зазначити, що за шкалою компроміс по одному студенту мають 2 та 3 бали, троє отримали 4 бали, семеро – 5, ще троє – 6 балів, десять осіб набрали 7, четверо мають оцінку 8, семеро набрало 9, по двоє досліджених отримало 10 та 11 балів. За типом співробітництва одна людина набрала 4 бали, десять осіб отримало оцінку 5, одинадцять набрало 6, троє – 7 балів, вісім респондентів мають 8 балів, четверо отримали 9, двоє 10, та один досліджуваний – 11 балів. За категорією уникнення п'ятеро піддослідних отримало 3 бали, ще по п'ять осіб набрало 4 та 7 балів, дванадцять людей мають оцінку 5, четверо – 6 балів, ще чотири – 8, троє досліджуваних отримало 9, по одній особі набрало 10 та 11 балів. Результати шкали пристосування показують що по троє респондентів набрало 2 і 3 бали, п'ять людей отримало 4, десять – 5 балів, семеро осіб мають 6, в одного піддослідного – оцінка 7, у шести – оцінка 8, троє набрало 9 балів, по одному досліджуваному отримало 10 і 11. Розглядаючи дані типу конфронтації, можна побачити, що двоє студентів набрало 1 бал, троє – 2 бали, у десятих студентів оцінка 3, семеро отримало 4, п'ятеро мають 5

балів, у шести людей 6 балів, у одного – 7, троє осіб набрало 8, ще у одного опитуваного 9 та у двох оцінка 10.

Враховуючи отримані дані, можна сказати, що найчастіше досліджувані використовують компроміс для вирішення конфліктної ситуації, що складає чотирнадцять респондентів та середнє арифметичне якого є 7, як ми бачимо з рис 2.3, на другому місці співробітництво – 6,8, його обрали дев'ятеро, потім по шість опитуваних віддали перевагу уникненню – 5,9 і пристосуванню – 5,8, та на останньому місці конкуренція – 4,7 – це п'ятеро осіб.

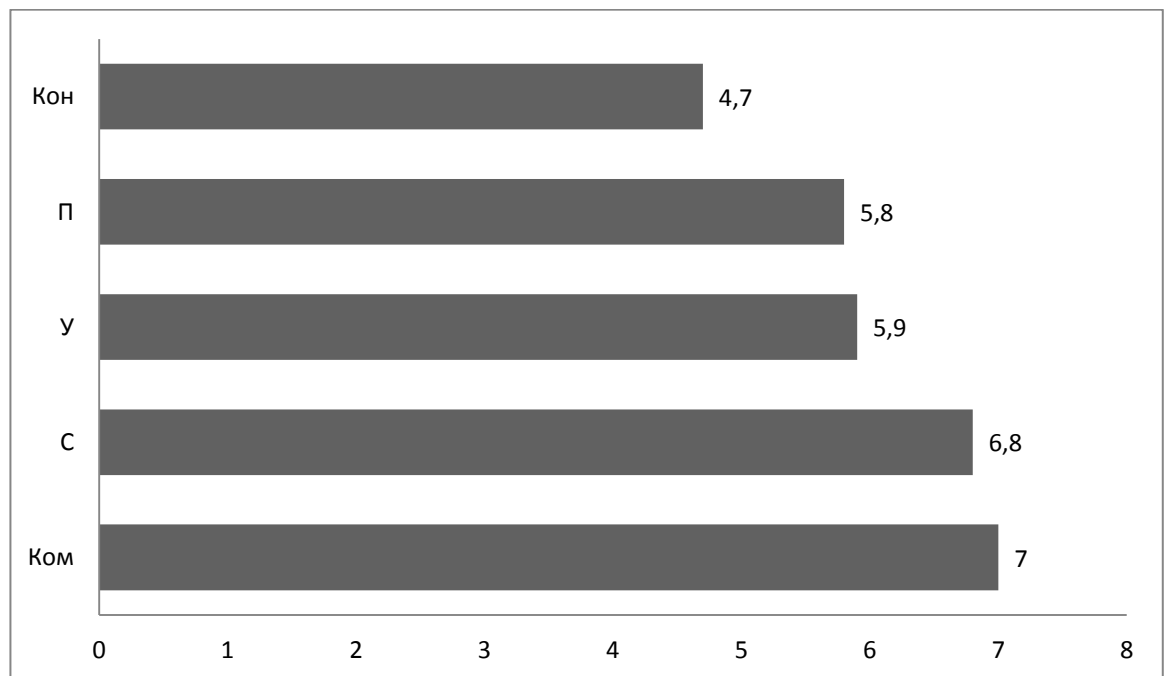

Рис. 2.3. Середнє арифметичне набраних балів за методикою Томаса-Кілманна

Це означає, що в конфліктній ситуації люди, обираючи більше компроміс, як спосіб врегулювання конфліктів, використовують частіше деякі поступки з обох сторін, відмовляючись від половини раніше зазначених вимог та намагаються знайти рішення що хоч якось може їх задовольнити.

За четвертою методикою на дослідження перешкод при встановленні емоційних контактів у спілкуванні В. В. Бойка отримано результати, які представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати діагностики перешкод при встановленні емоційних контактів у спілкуванні В. В. Бойка

№	НКЕ 3	НПЕ	ЕН	ДНЕ	НЗІ	Шкала
1.	2	3	4	3	2	14
2	4	4	1	1	2	12
3	4	3	4	3	4	18
4	3	1	4	3	2	13
5	1	2	1	2	3	9
6	4	5	3	4	2	18
7	3	3	2	1	2	11
8	2	3	4	3	4	16
9	4	3	3	2	1	13
10	2	3	3	3	2	13
11	2	1	4	1	4	12
12	3	2	1	2	1	10
13	4	1	4	2	2	13
14	3	4	3	3	5	18
15	2	2	2	3	3	12
16	2	1	4	4	1	12
17	4	2	4	4	1	15
18	3	2	3	1	3	12
19	1	2	2	1	3	11
20	5	2	3	4	1	15
21	3	1	4	2	1	11
22	2	2	1	3	2	10

Продовження табл. 2.4.

23	4	1	3	2	3	13
24	3	4	4	1	4	16
25	3	1	3	3	2	12
26	2	2	1	2	3	10
27	4	4	4	1	1	14
28	3	2	3	2	5	15
29	5	3	1	2	5	16
30	3	3	2	2	4	14
31	2	1	1	1	3	8
32	2	3	5	1	4	15
33	1	3	4	3	2	13
34	3	2	3	5	4	17
35	4	4	2	3	1	14
36	5	5	1	2	4	17
37	3	5	4	2	4	18
38	2	2	2	1	1	8
39	4	1	3	3	4	15
40	4	4	2	5	1	16
C/A	3	2,6	2,8	2,3	2,7	13,4

Результат таблиці показує нам, що у шкалі нездатність керувати емоціями середнє арифметичне набраних балів складає 3 (детально середнє арифметичне оцінок по методиці В. В. Бойка можна побачити на рис. 2.3.), при цьому троє опитуваних набрало 1 бал, одинадцять людей отримало 2 бали, дванадцять – 3 бали, ще одинадцять мають оцінку 4 і троє опитуваних набрало 5 балів. По емоційній нерозвиненості, де середнє значення величини – 2,8, вісім досліджуваних набрало 1 бал, сім осіб отримало 2 бали, у одинадцяти – 3, тринадцять людей мають оцінку 4 та 5 балів у одного

студента. За небажанням зближуватися з іншими, де С/А 2,7, десять респондентів набрало 1 бал, ще десять – 2 бали, семеро осіб отримало оцінку 3, 4 бали набрало десять студентів, і троє мають 5 балів. По шкалі неадекватного прояву емоцій, де С/А 2,6, дев'ять опитуваних набрало 1 бал, у дванадцяти 2 бали, оцінка 3 у десятих досліджуваних, шість студентів мають 4 бали та 5 балів у трьох людей. За домінуванням негативних емоцій, де середнє значення величини складає 2,3, десять осіб набрало 1 бал, по дванадцять опитуваних мають 2 і 3 бали, у чотирьох 4 бали та оцінку 5 отримали дві людини.

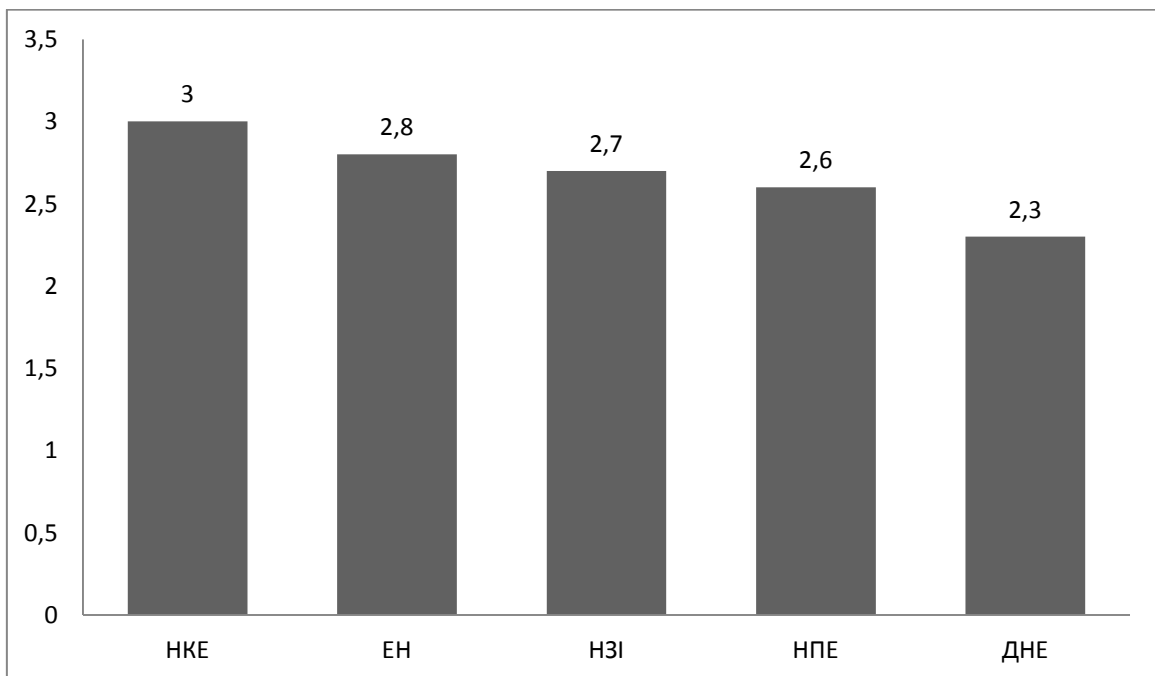

Рис. 2.4. Середнє арифметичне набраних балів за методикою В. В. Бойка

За рівнем емоційної ефективності, де середнє арифметичне – 13,4, 8 балів у двох осіб, 9 у однієї, по три студенти набрали 10 та 11 балів, по шість осіб мають 12 та 13, четверо отримали оцінку 14, 15 балів у п'ятих опитуваних, четверо мають 16 балів, двоє – 17 та 18 набрали чотири респонденти.

Таким чином, можна сказати, що досліджувані мають складність під час комунікації через високу емоційність, яка перешкоджає продуктивним міжособистісним взаємовідносинам у повсякденному житті. При цьому значним бар'єром виступає неадекватний прояв емоцій, на другому місці емоційна негнучкість, потім небажання зближатися з іншими та неадекватний прояв емоцій з домінуванням негативних.

Після упорядкування отриманих результатів нами було виконано обчислення, використовуючи математичну статистику, а саме коефіцієнти кореляції Спірмена та Фехнера, результати якого відображені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Результати кореляційного зв'язку між показниками за коефіцієнтами кореляції Фехнера та Спірмена

Показники		Коефіцієнт кореляції Фехнера Таб. – 1,94	Коефіцієнт кореляції рангу Спірмена Таб. – 0.313
Компроміс, як спосіб врегулювання конфліктів	Маніпулятивний стиль спілкування	$K_{\phi} = 0,3$ $1,94 > 0,3$ Не значимий	$\rho = 0.315$ $0.313 < 0.315$ Значимий
Маніпулятивний стиль спілкування	Середній рівень комунікації	$K_{\phi} = -0,25$ $1,94 > -0,25$ Не значимий	$\rho = -0.258$ $0.313 > -0.258$ Не значимий
Маніпулятивний стиль спілкування	Нездатність керувати емоціями	$K_{\phi} = 0$ $1,94 > 0$ Не значимий	$\rho = 0.266$ $0.313 > 0.266$ Не значимий
Середній рівень комунікації	Компроміс, як спосіб врегулювання конфліктів	$K_{\phi} = 0$ $1,94 > 0$ Не значимий	$\rho = 0.043$ $0.313 > 0.043$ Не значимий
Середній рівень комунікації.	Нездатність керувати емоціями	$K_{\phi} = -0,15$ $1,94 > -0,15$ Не значимий	$\rho = -0.012$ $0.313 > 0.012$ Не значимий

Продовження табл. 2.5.

Нездатність керувати емоціями	Компроміс, як спосіб врегулювання конфліктів	$K_{\phi} = 0,5$ $1,94 > 0,5$ Не значимий	0.074 $0.313 > 0.074$ Не значимий
-------------------------------	--	---	---

Дані з таблиці показують, що значимий зв'язок між досліджуваними показниками є наявним тільки у 1 випадку за ранговою кореляцією Спірмена – між компромісом, як способом врегулювання конфліктів та маніпулятивним стилем спілкування, що становить $\rho = 0.315 (> 0.315)$. В інших випадках залежність між критеріями, як за Спірменом так і за Фехнером не є значущою. Виходячи з цього, слід зазначити, що спрямованість особистості в спілкуванні та стиль поведінки у конфліктній ситуації мають зв'язок між собою.

Аналізуючи зазначені результати, можна сказати що після навчання в дистанційних умовах рівень спілкування студентів складає середній, як способом вирішення конфлікту вони обирають компроміс їм також характерний маніпулятивний стиль комунікації та висока нездатність керувати емоціями.

2.3. Рекомендації щодо покращення міжособистісних взаємовідносин в студентській групі після дистанційного навчання

Л. І. Шумська відзначає, що важливим соціалізуючим та формуючим фактором для студентів стає саме їх оточення а точніше – це особливості колективу до якого вони належать. Якщо порівнювати людську поведінку з індивідуальною, то у групі вона має свою характеристику. Тут здійснюється об'єднання, збільшення поведінкової подібності учасників, через розвиток і наслідування групових норм та цінностей. Використовуються механізми сугестії, пристосування, змагання, підкорення авторитету і підвищення

перспективи безпосереднього впливу на групу. Починають виникати «колективні думки» – схожість поглядів з питань міжособистісної взаємодії, різних життєвих ситуацій. Груповий настрій може бути оптимістичним, апатичним чи роздратованим, також покращувати або пригнічувати діяльність учасників та викликати конфліктні ситуації, особливо коли навчання відбувалося в дистанційному форматі [58].

Тому після навчання в дистанційних умовах студентам були запропоновані наступні рекомендації:

- Старайтеся частіше займатися навчальною діяльністю не наодинці, а з одногрупниками. Це прискорить ваш результат, та покращить міжособистісні відносини з іншими.

- Працюючи в колективі обирайте такі завдання, які продуктивніше виконуються з іншими, ніж самостійно. Прикладом можуть стати пошук джерел інформації, складання плану наукової роботи, його перевірка та «мозковий штурм».

- Завдання такої спільної справи полягає в тому, щоб кожна людина, яка працює у групі, могла отримати корисний для неї результат. Найліпший метод розуміння певної інформації – це пояснення її іншій особі.

- Обов'язково введіть провідні правила поведінки у колективі, що слідують загальноприйнятим нормам – пунктуальність, корисність їх критики та внесок кожного у справу.

Розвиток ефективної взаємодії у групі включає створення сприятливої психологічної атмосфери та встановлення міжособистісних контактів, в чому бере участь також і викладач, особливо на початкових етапах [40].

Достатній досвід в міжособистісному спілкуванні формує більш сприятливу взаємодію при встановленні контактів. Щоб підвищити ефективність взаємовідносин з оточуючими потрібно мати міцні стосунки з іншими людьми, демонструвати вміння працювати в команді, показувати норми моральної поведінки та дієві навички спілкування.

Тому нижче наведена ще низка рекомендацій для покращення міжособистісної комунікації студентів:

1. Для початку встановіть, які навички спілкування вам потрібно надалі розвивати. Згадайте, коли конфліктна ситуація закінчувалася розчаруванням, а неправильне вираження власних думок в потрібний момент спричиняло втрату перспектив. В цьому разі визначте конкретну ціль взаємодії з співрозмовниками. Попрактикуйтеся активно слухати та точно передавати власні почуття [21].

2. Сконцентруйтеся на розвитку гармонійних взаємозв'язків. Коли ви долучилися до нового колективу, а стосунки з його учасниками стають апатичні, зверніть увагу на ті якості, які важливі для підтримання злагоджених взаємин. Співпереживайте іншим, підтримуйте їх, дивіться на проблему з іншої сторони, так члени групи відчують порозуміння з вашого боку, що приведе до злагоди та єдності. Об'єднуйтеся зі знайомими для заняття колективною справою, підтримуйте їх до пристосування в незвичних обставинах, також не допускайте їх відсторонення від кола спілкування. Віддавайте перевагу чесності у відносинах, притримуйтеся обіцянок та обов'язків, так взаємостосунки стануть більш довірливими. Залучайте щедрість, якщо ви скоріше звикли отримувати, а не ділитися.

3. Виражайте власні погляди коректно та виховано, вислуховуйте свого співрозмовника. Особливо фіксуйте його невербальну комунікацію, а точніше міміку обличчя, тон голосу, жести, поставу, щоб поглибитися в тему розмови. Коли спілкуєтеся з товаришем результативно буде підкріплювати інформацію прикладами, а у випадку ділової зустрічі висловлюйтеся конкретно і лаконічно. Обставини можуть диференціюватися, але провідна роль полягає у застосуванні виразної та дієвої комунікація для засвідчення своїх переконань.

Спілкуючись в інтернеті зрозуміло викладайте повідомлення та застосовуйте аргументи, притримуючись ввічливості. В цьому ж просторі обдумуйте, перш ніж використати жарт, адже інколи він може спричинити

непорозуміння чи досаду, або ж призвести до суперечки. Бо написані речення не здатні передавати інтонацію із-за чого співбесідник не зможе досягнути сенс.

4. Слідкуйте за тим, щоб ви приєждувалися норм поведінки. Інші тягнуться до людей, які добре розуміють власне становище та не використовують надмірно свій авторитет. Простежте, як ваші дії відображаються на оточуючих.

5. Станьте командним учасником. Працюючи у групі доречно обирати співпрацю та компроміс при вирішенні конфліктних ситуацій. Зверніть уваги на критику інших та бажання домінувати у певних обставинах. Хваліть інших за вдало здійснену роботу та самі приймайте похвалу.

6. Вирішуйте виниклі суперечки. Конфлікт є безумовно невіддільним елементом наших міжособистісних взаємовідносин. Різні позиції, погляди та пропозиції можуть розширити розуміння ситуації, що склалася. Наштовхуючись на протилежні міркування, потрібно намагатися досягнути думку опонента і ухилятися від надмірного її оцінювання. Зазвичай, для того щоб розв'язати конфліктне зіткнення, використовується ввічливе та уважне вираження власних почуттів. При певних подіях виниклі незначні проблеми можуть забути.

7. Зберігайте кордони. Відкритість не означає, що потрібно надати абсолютний доступ до своїх міркувань, почуттів, вражень. Здорові кордони є важливою складовою для міжособистісних взаємин. Вагомим є не тільки формування цих меж, а ще й їх дотримання. Кордон також характеризується певним прийняттям чи відмовою з боку людини, представляючи цінності чи очікування.

Межа може виступати як обмеження в часі взаємодії співрозмовників. Включає як багато особа готова розповісти про свої емоційні чи фізичні переживання очно чи навіть в інтернеті. Кордони важливі у відносинах з оточуючими, але ще більш важливі у розумінні себе. Необхідно щоб інші поважали цю межу, але також це стосується і самої людини. Розуміння

кордонів відображає наскільки люди дбають про цінності, цілі та бажання один одного [21].

Міцні міжособистісні взаємовідносини позначаються на психічному та фізичному добробуті, адже вони мотивують до здорової поведінки. Дослідження показали, що люди, які більше беруть участь у соціальних стосунках, частіше дотримуються здорової дієти, регулярно займаються спортом і уникають поганих звичок.

С. Спрехер зі своїми колегами у журналі «експериментальної соціальної психології» [89] зазначають, що щоб утворити та підтримувати міцні зв'язки з оточуючими, потрібен взаємний обмін інформацією один з одним. Для цього особам необхідна відкритість у спілкуванні, а саме ділитися власним досвідом, емоціями та думками. Адже саме завдяки цьому взаємному обміну відбувається пізнання один одного. Г. Крейнер та Ю. Леві-Белц пишуть, що цей процес, відомий як саморозкриття, зміцнює зв'язки та поглиблює близькість між людьми [82].

С. Д. Бетсон рекомендує розвивати емпатію, адже вона передбачає можливість поставити себе на місце співбесідника і відчути те, що відчувають інші. Точніше бачити речі з їхньої точки зору, відчуваючи біль, як ніби це власний. Міжособистісні стосунки багато в чому отримують користь від емпатії. Коли особистість віддзеркалює стан іншої людини, це дає другій отримати розуміння приналежності, яке служить основою для довіри та близькості у відносинах. Дослідження також показують, що на додаток до зміцнення взаємин, емпатія також сприяє доброті, співпраці, допомагає поведінці та покращує психічне здоров'я [62].

К. Роджерс, відомий психолог і психотерапевт американського походження, створив техніки активного слухання. Спочатку він розробив методику для спілкування з дитиною, метою було розуміти її потреби. Він випустив кілька книг на цю тему, що стали бестселерами. Адже раніше не було прийнято рахуватися з дитиною: батьки краще знають, що їй корисно. Пізніше метод стали поширювати і на інші сфери життя [15].

Сам термін ввела в ужиток Ю. Б. Гіппенрейтер, яка поширила теорію К. Роджерса на сферу бізнесу і політики. Але треба сказати, що багато людей століттями користувалися методами активного слухання, не знаючи про нього: відомі лікарі, політики, духовні лідери і т. д. Дещо можна спостерігати і в працях Д. Карнегі. Кожна людина, що має хоч якийсь життєвий досвід, інтуїтивно володіє методом активного слухання, іноді цього не усвідомлюючи. Розглянемо детальніше техніки активного слухання.

Невербальне слухання. Співрозмовник має уважно слухати і показати це, подаючи різні сигнали: контакти очима, міміка, поза та жести.

З'ясування. Потреба у з'ясуванні виникає, коли у людини немає впевненості, що вона зрозуміла співрозмовника, просто вислухавши його. У цьому випадку доцільно звернутися до мовця за роз'ясненнями за допомогою питань. Вони можуть бути різними в залежності від ситуації: уточнюючі, що будуються за принципом від загального до конкретного, відкриті для отримання інформації, закриті для уточнення і т. д.

Техніка парафразу. Парафраз передбачає формулювання думки співрозмовника, повторення своїми словами того, що він сказав. Основні його завдання – переконатися в правильності розуміння сказаного співрозмовником і показати, що його зрозуміли.

Резюмування – це коротке підсумовування думок співрозмовника. За формою практично схоже на парафраз, але виконує іншу задачу – дозволяє направити діалог у певне русло. Резюмування підводить ризику на цьому етапі діалогу, щоб рушити далі до обговорення інших питань.

Емпатичне слухання. Техніка спрямована на розуміння емоційного стану іншої людини і демонстрацію (вербальну і невербальну) цього розуміння [15].

Інші відносини можуть закінчитися з різних причин, тривалість деяких стосунків обмежена просто характером зв'язку – наприклад, стосунки з однокласниками. Пам'ятайте, що це нормально відчувати низку емоцій, коли стосунки закінчуються, включаючи смуток, гнів або горе. Якщо ви

відчуваєте труднощі після втрати міжособистісних стосунків, поговоріть із своїм психологом.

Здатність підтримувати міцні міжособистісні взаємовідносини відіграє вирішальну роль як у фізичному, так і в емоційному добробуті. Подумайте про якості, які ви найбільше цінуєте у стосунках, наприклад, довіра, повага, дружба, доброта та чесність і працюйте над тим, щоб показати їх іншим. Незважаючи на те, що можна легко потрапити в повсякденну зайнятість, важливо взятися за звичку витратити час на розвиток і захист взаємин з людьми, які мають найбільше значення. Трохи часу, уваги та зусиль можуть гарантувати, що людина зможе надати оточуючим необхідну підтримку, при цьому отримуючи таку ж підтримку у відповідь.

Висновки до другого розділу

Були описані чотири методики для дослідження міжособистісних взаємовідносин після навчання в дистанційних умовах: тест оцінки рівня спілкування В. Ф. Ряховського, методика «Спрямованість особистості в спілкуванні» С. Л. Братченка, тест ТКІ (Томас-Кілманн) на дослідження поведінки у конфліктній ситуації та діагностика перешкод при встановленні емоційних контактів у спілкуванні В. В. Бойка. Проведено тестування, вибірку якого склали 40 осіб віком від 19 до 22 років.

Відповідно до отриманих результатів було виявлено що після дистанційного навчання студенти мають здебільшого середній рівень комунікації, середнє значення якого становить 17. Що говорить про їх зацікавленість у спілкування, вміння підтримати дискусію та слухати співрозмовника. Спрямованість у спілкуванні студентів є маніпулятивною, де їм характерний вплив на партнера та використання розмови на свою користь. Способом вирішення конфлікту студентська молодь обирає компроміс, а саме часткові поступки опонентів, знаходячи раціональне рішення, з відмовою частини початкових вимог. При встановленні контактів емоції

значно ускладнюють спілкування, що становить 13,4 середнього арифметичного за результатами опитування. Головним бар'єром у взаєминах є неадекватний прояв емоцій. Також за допомогою математичної статистики був доведений зачущий зв'язок між компромісом, як способом врегулювання конфліктів та маніпулятивним стилем спілкування.

Таким чином, були наведенні рекомендації та техніки для покращення міжособистісних взаємовідносин студентської молоді.

ВИСНОВКИ

У даній роботі представлено теоретико-емпіричний розгляд особливостей міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після навчання в дистанційних умовах. Відповідно до завдань дослідження, ми можемо сформулювати наступні висновки:

1. Здійснено теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури щодо висвітлення особливостей міжособистісних взаємовідносин та його складових.

Було розглянуто поняття міжособистісні взаємовідносини, що означає сукупність зв'язків, що формуються між людьми у вигляді думок, позицій. Воно має такі компоненти: когнітивний, емоційний, поведінковий та етапи які починаються з початкової форми контакту та закінчуватися розривом. Також поділяється на види, такі як платонічні, романтичні, сімейні, професійні та дружба, які можуть виникнути в певний момент життя та тривати різний проміжок часу. Досліджено його складові, як взаємини, відносини, стосунки, поняття партнерства та конфліктної ситуації, що може виникнути при взаємодії та важливість її вирішення.

Проаналізовано значущість спілкування у міжособистісних взаємовідносинах, що означає взаємодію людей та обмін між ними інформацією. Визначено його складові: вербальне, невербальне, функції: інформаційний, регуляційний і ефективний та механізми, такі як ідентифікація, емпатія, рефлексія, децентрація.

2. Визначено та наведено характеристику особливостям міжособистісних взаємовідносин студентської молоді. Було визначено поняття терміну студент, як людини, що цілеспрямовано засвоює нові знання, уміння та важливість студентського періоду, як етапу вибору професії. Доведено що успішність у навчальному закладі залежить від особливостей міжособистісних взаємовідносин, адже саме студентському

віці характерне зростання потреби у спілкування з іншими, через проблему самовизначення та реалізацією їх як суб'єктів у обраних сферах життя.

Відносини студентів характеризуються активним встановленням контактів та спілкуванням з іншими людьми. Також на формування взаємин у студентській групі впливає викладач, особливо на початкових етапах для посилення їх адаптації.

Наведено, що з початком навчання в дистанційних умовах студенти зіткнулися з проблемами у міжособистісних взаємовідносинах, саме через відсутність прямого контакту, що істотно вплинуло на їх самопочуття, успішність в навчанні та соціалізацію. А саме ефект унікаючої поведінки у спілкуванні, що характеризується відстороненням від інших людей.

3. Експериментально перевірено проблему міжособистісних взаємовідносин студентів після навчання в дистанційних умовах.

Було здійснено підбір діагностичних методик, спрямованих на вивчення особливостей міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після дистанційного навчання. В результаті, на підставі аналізу отриманих даних дослідження можна сказати, що під час взаємодії студентам характерний середній рівень комунікації, що складає 17 балів середнього арифметичного та 30 опитуваних. При цьому низький рівень у 6 респондентів, високий характерний чотирьом. За спрямованістю у спілкуванні досліджувані обрали маніпулятивний стиль, де середнє значення дорівнює 6, найменше студенти використовують діалогічний з середнім балом 1. Як спосіб вирішення конфлікту студенти використовують компроміс, де середнє арифметичне 7 і його обрали 14 опитуваних. Рівень емоційної ефективності – 13,4 балів в середньому, це означає що емоції ускладнюють комунікацію опитуваних, при цьому найбільше балів набрала категорія нездатність керувати емоціями – в середньому 3.

За допомогою рангової кореляції Спірмена виявлений зачущий зв'язок між компромісом, як способом врегулювання конфліктів та маніпулятивним

стилем спілкування, що становить $\rho = 0.315 (> 0.315)$. В інших випадках між критеріями значимість була відсутня.

4. Надано рекомендації студентській групі для налагодження міжособистісних взаємовідносин після дистанційного навчання.

На основі проведеного дослідження та аналізу результатів були наведені рекомендації для покращення міжособистісних взаємовідносин в студентській групі після навчання в дистанційних умовах, такі як: займатися навчанням з одногрупниками, обирати завдання, які ефективно виконуються в колективі, дотримуватися правил поведінки при взаємодії, зберігати кордони у спілкуванні, вирішувати виниклі конфліктні ситуації, розвивати емпатію та інші. Також були описані техніки активного слухання: з'ясування, перефразування, резюмування та емпатичне слухання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаев Д. А., Муцурова З. М. Организации дистанционного обучения в школе. *Мир науки, культуры, образования*. 2019. № 3 (76). С. 167–169.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. С.176.
3. Александров А. А. Конфликт как социальное явление. Известия Государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2009. № 113. С.246–250.
4. Амплєєва О.М., Юрчук Д.О. Особливості невербального спілкування особистості. *Габітус*. 2020. Випуск 20. С. 193-197.
5. Амплєєва О.М., Юрчук Д.О. Особливості міжособистісних взаємовідносин у студентському колективі після навчання в дистанційних умовах. *Могілянські читання – 2021: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: праці ХХІV всеукр. наук.-метод. конф. (Миколаїв, 8–12 листопада 2021 р.)*. Миколаїв, 2021. С. 3-5.
6. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания. Изд. 3-е. Минск, 2001. 288 с.
7. Андреев А. А. К вопросу об определении понятия «Дистанционное обучение». *Дистанционное образование*. 1997. № 4. С. 16-19.
8. Андреева, Г. М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений. Москва, 2017. 363 с.
9. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. М.: Филинь, 1996. 354 с.
10. Бориснёв С. В. Социология коммуникации: Учеб. пособие для вузов. Москва, 2003. 270 с.
11. Бороздина Г. В. Психология и этика делового общения: учебник и практикум для бакалавров. Москва, 2014. 463 с.

12. Вайндорф-Сысоева М. Е., Грязнова Т.С., Шитова В. А. Методика дистанционного обучения: учеб. пособие для СПО. М.: Юрайт, 2020. 194 с.
13. Воронцов. Д. В. Гендерная психология общения. Ростов-на-Дону, 2008. 208 с.
14. Ганжин В. Т. Эффективная коммуникация: история, теория, практика: Словарь-справочник. Москва, 2005. 591 с.
15. Грачёв, В. И. Коммуникация и общение в современной культуре: уроки научной аберрации. *Вестник Санкт-Петербургского университета им. А. С. Пушкина*. 2011. Вып. № 4. 231 с.
16. Григор'єва М. В. Психологія взаємодій школяра та освітнього середовища. *Вчені записки: електрон. наук. журн.* 2010. Т. 3. Сер. Психологія. Педагогіка. № 4. 183 с.
17. Григорьев Д. А Бизнес-тренинг: как это делается. Москва, 2014. 310 с.
18. Гришина Н. В. Психология конфликта. Хрестоматия. 2-е изд., доп. СПб.: Питер, 2008. 480с.
19. Гусева Т. І., Каратьян Т. В.. Психологія особистості. Конспект лекцій. Видавництво: Ексмо, 2008. 160 ст.
20. Данилова Е. Л. Особенности межличностных отношений в студенческой группе. Актуальные вопросы современной психологии (II): материалы междунар. заоч. науч. конф. Челябинск: Два комсомольца, 2013. С. 70–73.
21. Джонсон Д. Соціальна психологія: Тренінг міжособистісного спілкування. К.: КМ Академія, 2003. 285, с.
22. Дружинин. В. Н. Психология: Учебник для гуманитарных вузов. 2-е изд. Питер, 2009. С. 362
23. Духновский С.В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум. СПб., 2009. 141 с.

24. Зимина Н. А. Психологическая диагностика коммуникативного потенциала личности: методические рекомендации для студентов. Н. Новгород, 2015. 42 с.
25. Ивошина Т.Г. Влияние уровня сформированности межличностных отношений на успеваемость студентов. Психологические аспекты социальных отношений личности. Рязань: 1980. С.60 – 63.
26. Ісакова Т.Б. Сутність поняття «Самостійна робота». *Вісник Волзького університету імені В.Н. Татищева: електрон. наук. журн.* 2009. № 2. С. 93–105.
27. Карелин. А. А. Большая энциклопедия психологических тестов. М., 2007. 416 с.
28. Киселева М. С. Человек вчера и сегодня: междисциплинарные исследования. Москва, 2011. Вып. 5. 295 с.
29. Кондратьев Ю. М. Особенности отношений межличностной значимости в системах «студент-студент» и «преподаватель-студент» в современном российском вузе: Дисс. ...канд. психол. Наук. М.: МГППУ, 2005. 131 с.
30. Костин, Э. Д. Совместимость, межличностные отношения. Москва, 2012. 266 с.
31. Коханова О. П. Партнерство як фактор соціалізації особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2013. С. 196–204.
32. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва, 1984. 444 с.
33. Максимов П. В. Повышение эффективности дистанционных форм обучения в технических вузах. *Современные проблемы науки и образования.* 2012. № 3. С. 189.
34. Маклакова А. М. Психология и педагогика. Военная психология. СПб.: Питер, 2007. 464 с.

35. Мерлин В.С. Психологические конфликты. Проблемы экспериментальной психологии личности: учен. зап. Пермь, 1990. 197 с.
36. Мирошников Ю. И. Аксиологическая структура социокультурной коммуникации. Екатеринбург, 1998. 114 с.
37. Мирошников Ю. И. Культурная коммуникация. Основания социального бытия. Екатеринбург, 2002. С. 94 – 108.
38. Мудрик А.В. Современный старшеклассник. Хрестоматия по возрастной психологии. М., 1994. С. 244–252:
39. Мусаева М.И. Формирование межличностных отношений в студенческих группах. Межличностные отношения, их роль в совершенствовании учебной деятельности. Ташкент, 1985. С.64 – 70.
40. Намаканов Б. А. Возможности дистанционного обучения в высшей школе. *Ярославский педагогический вестник*. 2012. № 2, Т. II. С. 21–26.
41. Низомхонов С. Э. Особенности организации дистанционного обучения в общеобразовательных школах. Образование через всю жизнь: непрерывное образование в условиях устойчивого развития. 2015. № 13. С. 136–137.
42. Обозов, Н.Н. Межличностные отношения. Ленинград, 1979. 150 с.
43. Панфилова, А. П. Культура речи и деловое общение в 2 ч. Часть 1: учебник и практикум для среднего профессионального образования. Москва, 2019. 231 с.
44. Поварницына Л.А. К исследованию трудностей общения у студентов. Проблемы формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности: межвузовский сборник научных трудов. М., 1986. С.130 – 139
45. Прокопенко І., Бережна С. (2020). Вищі навчальні заклади України протягом Спалах коронавірусу, або COVID-19: нові виклики проти нових можливостей. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1Sup2), Retrieved December 5, 2020. С. 130–135.

46. Ратникова В. П. Деловые коммуникации: учебник для бакалавров. Москва, 2014. 527 с.
47. Резепов И.Ш. Шпаргалки. Общая психология. Ростов-на-Дону, 2015. 122 с.
48. Рубин Б.Г., Колесников Ю.С. Студент глазами социолога. Ростов-На-Дону, 1968. 276с.
49. Сапогова Е.Е. Психология развития человека. М.: Аспект Пресс, 2005. С. 57-90.
50. Сергейчик Т. С. Формирование межличностных отношений в студенческом коллективе (на примере технического вуза): дис... канд. пед. наук. Кемерово, 2004. 196 с.
51. Сосновского Б. А. Психология: Учебник для педагогических вузов. М., 2008. 318 с.
52. Стрелкова И.Э. Социально-психологические особенности дружеского общения студентов. Вопросы педагогики и психологии од ред. И.Э. Стрелковой. Саратов, 1970. С.62 – 75.
53. Стюарт Я. Джойнс В. Современный транзактный анализ. Санкт-Петербург, 1996. 332 с.
54. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2002. 208 с.
55. Чайковська О. М., Онуфрієва Л. А. Вплив міжособистісних взаємин на формування соціально-психологічного клімату студентської групи. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5. № 5. С. 45–61.
56. Челдышова Н.Б. Социальная психология. М., 2009. 173 с.
57. Чернышев А.С. Психологические проблемы современной молодежи. Молодежь провинции: проблемы и перспективы. Курск. 2011. 154 с.
58. Шаповаленко И.В. Возрастная психология. М., 2004. 349 с.
59. Шатуновский В. Л., Шатуновская Е. А. Еще раз о дистанционном обучении (организация и обеспечение дистанционного обучения). Вестник науки и образования. 2020. № 9-1 (87). С. 53–56.

60. Шумская, Л.И. Психологическое исследование межличностных отношений в группах среднего ПТУ: Автореф. дисс. канд. псих наук. Минск, 1979. 18 с.
61. Alomyan, H. The impact of distance learning on the psychology and learning of university students during the covid-19 pandemic. *International Journal of Instruction*, 14(4), 2021. pp. 585 – 606.
62. Alpert William T., Kenneth A. Couch and Oskar R. Harmon. A Randomized Assessment of Online Learning. *American Economic Review*, 2016. 106 (5): 378–82.
63. Bartley, S. J., & Golek, J. H. Evaluating the Cost Effectiveness of Online and Face-to- Face Instruction. *Educational Technology & Society*, 7(4), 2004. pp. 167–175.
64. Batson CD. *Altruism in Humans*. Oxford University Press; 2011.
65. Billings, D. M., Ward, J. W., & Penton-Cooper, L. Distance Learning in Nursing. *Seminars in Oncology Nursing*, 17(1), 2001. pp. 48-54
66. Bird Kelli A., Castleman Benjamin L., Lohner Gabrielle. Negative Impacts from the Shift to Online Learning during the COVID-19 Crisis: Evidence from a Statewide Community College System. *EdWorkingPaper No. 20-299*. 2020. 33 p.
67. Britt, R. Online education: A survey of faculty and students. *Radiologic Technology*, 77(3), 2006. pp. 183–190.
68. Carr A. Evidence for the efficacy and effectiveness of systemic family therapy. In: Wampler KS, McWey LM, eds. *The Handbook of Systemic Family Therapy*. 1st ed. Wiley; 2020:119–146.
69. Chickering, A.W. and Gamson, Z.F. Seven principles for good practice in undergraduate education. *AAHE Bulletin*, 39(7), 1987. pp. 3–7.
70. Cung B., Xu D., & Eichhorn S. Increasing interpersonal interactions in an online course: Does increased instructor e-mail activity and a voluntary in-

- person meeting time facilitate student learning? *Online Learning*, 22(3). 2018.
71. Dzakiria, H., Idrus, R. M., & Atan, H. Interaction in open distance learning: Research issues in Malaysia. *Malaysian Journal of Distance Education*, 7(2), . 2005. pp. 63–77.
 72. Earp B .D., Wudarczyk O. A., Foddy B., Savulescu J. Addicted to love: What is love addiction and when should it be treated? *Philos Psychiatr Psychol*. 2017 Mar;24(1):77–92.
 73. Friesen N. and A. Kuskis. Modes of interaction. In: Moore MG (ed) *Handbook of distance education*, 3rd edn. Routledge, New York, 2013 pp. 351–371.
 74. Gawda B. The structure of the concepts related to love spectrum: emotional verbal fluency technique application, initial psychometrics, and its validation. *J Psycholinguist Res*. 2019;48(6):1339–1361.
 75. Grav S, Hellzèn O, Romild U, Stordal E. Association between social support and depression in the general population: The HUNT study, a cross-sectional survey. *J Clin Nurs*. 2012;21(1-2):111–20.
 76. Griggs S. *Journal of psychosocial nursing and mental health services* 55 (2), 2017. pp. 28–35
 77. Gunawardena, C. N. Social presence theory and implications for interaction and collaborative learning in computer conferences. *International Journal of Educational Telecommunications*, 1(2/3), 1995. pp. 147–166.
 78. Haider A.S., Al-Salman S., Dataset of Jordanian university students' psychological health impacted by using e-learning tools during COVID-19. *Data Brief*, 2020. Jul 31;32:106104.
 79. Huang, M. Y., Huang, C. S. Meaning, evolution, and the theoretical analysis of Distance Education. *AudioVisual Education Bimonthly*, 40(4), 2009. 8–18.
 80. Huston T. L. *Foundations of Interpersonal Attraction*. Academic Press. N.Y., 1974. 422 p.

81. Irawan, A., & Dwisona, D., & Lestari, M. Psychological impacts of students on online learning during the pandemic COVID-19. *KONSELI : Jurnal Bimbingan dan Konseling (E-Journal)*, 7, 2020. pp. 53–60.
82. Keegan, D. *Foundations of Distance Education*. Routledge Taylor and Francis Group, New York, 1996, pp. 10–50.
83. Kenneth W. Thomas, Ralph H. Kilmann. *Conflict Mode Instrument*. Publisher XICON, Incorporated, Length, 1974. 18 pages.
84. Kreiner H, Levi-Belz Y. Self-disclosure here and now: combining retrospective perceived assessment with dynamic behavioral measures. *Front Psychol*. 2019;10:558.
85. Lewis, J. M. *Distance Education Foundation*. In J. Novotny(Eds.), *Distance Education in Nursing*. N.Y : Springer. 2000. pp.4 – 22
86. Majumdar P., Biswas A, Sahu S., *Chronobiology International* 37 (8), 2020. pp. 1191–1200
87. Mark L. Knapp, Judith A. Hall, Terrence G. Horgan. *Nonverbal Communication in Human Interaction*. Cengage Learning, 2013. 528 p.
88. Miller A. Friends wanted. *Monitor on Psychology*. 2014;45(1):54 p.
89. Moawad, R. A. Online learning during the COVID- 19 pandemic academic stress in university students. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1Sup2), 2020. pp. 100–107.
90. Simonson M., Smaldino S., Albright M., & Zvacek S. *Teaching and Learning at a Distance-Foundations of Distance Education*. New Jersey: Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 1999. 441 p.
91. Sprecher S, Treger S, Wondra JD, Hilaire N, Wallpe K. Taking turns: reciprocal self-disclosure promotes liking in initial interactions. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2013;49(5):860-6.
92. Szostek, D. Lapinska J. *The Impact of Quality of Interpersonal Relationships at Work on Self-Assessment of Psychosomatic Well-Being:*

Results from a Study of Employees in Poland. *European Research Studies Journal*, Volume XXIII, Special Issue 1. 2020. pp. 428–442

93. Wiener, M., and Mehrabian, A. *Language within Language: Immediacy, a Channel in Verbal Communication*. New York: Appleton-Century-Crofts. 1968. 214 p.